

SOSYAL SINIF KÖKENİ, EĞİTİMSEL KAZANIM VE DİKEY SOSYAL HAREKETLİLİK İLİŞKİSİ

Dr. Turhan ŞENGÖNÜL*

Özet

Bu makale, eğitimin yukarı doğru dikey sosyal hareketliliğe etkisini tartışmayı amaçlamaktadır. Araştırmalar, eğitim kazanımının sosyal sınıf kökeni ve hareket edilen sosyal sınıf yeri arasındaki ilişkilere nasıl, ne kadar aracılık ettiğini açıklamaktadır. Sosyal sınıf, insanların sosyal hareketlilik şanslarını etkilemektedir. Bütünsel (absolute) hareketlilik, iş-meslek yapısındaki değişmelerin ortaya çıkardığı toplam hareketliliği tanımlamaktadır. Görece hareketlilik ise farklı sosyal kökenlerden gelen insanların farklı “sınıflar”a girme şanslarına işaret etmektedir. Sosyal akıcılık, farklı sosyal kökenlerden bireylerin farklı sınıf durumlarına giriş şanslarının ne kadar eşit olduğu anlamında bir toplumun açıklığının düzeyini göstermektedir. Tartışmalar, sınıf etkilerinin hem eğitim süreçlerinde bireylerin performansı hem bireylerin yetenekleri bakımından işlediğini ileri sürmektedir.

Anahtar Sözcükler: Eğitim-Bilgi, Yukarı Doğru Sosyal Hareketlilik, Sınıf Eşitsizliği, Sınıf Kökeni, Ulaşılan Sınıf Yeri, Görece Hareketlilik, Sosyal Akıcılık, Açık Toplum

Abstract

This article aims to discuss the impact of education on upward social mobility. Researches explain how education attainment mediates the relationship between social class background and social class destination. Social class influence people's chances of social mobility. Absolute mobility describes the total mobility brought about by changes in the occupational structure. Relative mobility indicate their chances of entering different classes for people from different social origins. Social fluidity refer to the degree of openness in a society in the sense of how equal are chances of access to different class situations for different origins. Arguments suggest that effects of class work through the individual both in terms of the performance of individuals in educational processes and in terms of individual abilities.

Keywords: Education-Knowledge, Social Upward Mobility, Class Inequality, Class Origins, Class Destination, Relative Mobility, Social Fluidity, Open Society

Giriş

Bilim ve teknolojinin gelişmesine bağlı olarak toplumların ekonomik yapıları tarım ekonomisinden endüstri ekonomisine, endüstri ekonomisinden hizmet sektörünün gelişmiş olduğu bir ekonomiye doğru değişmektedir. Günümüz toplumunda temel kurumlardan biri olarak eğitim önemini sürdürmektedir. Bilgi çağı ya da bilgi toplumu aşamasına ulaşıldığına ilişkin nitelemeler, eğitimin ve bilginin değerini vurgulamaktadır. Eğitimi gerektiren meslekler ve konular artmaktadır. Eğitim kurumları, mesleki eğitim vererek bireylere tarım, endüstri ve hizmet alanlarıyla ilişkili bilgi birikimi ve bilimsel gelişmeleri öğretmeyi

*Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi. turhan.sengonul@ege.edu.tr

hedeflemektedir. Geçmişe göre günümüz toplumunda eğitim kurumlarının yaygınlaşması ile birlikte eğitim fırsatlarının arttığına ilişkin tartışmalar sürmektedir. “Endüstri toplumu” savına göre endüstrileşme, kendi gereksinimlerini karşılamak amacıyla eğitim kurumlarını ortaya çıkarmakta, geliştirmekte ve yeniden düzenlenmesine yol açmakta ve eğitim fırsatlarını arttırmaktadır. Eğitim kurumları, bütün farklı sosyal sınıf üyesi bireylere açık duruma gelmekte ve farklı sosyal sınıflardan bireyler, eğitim kurumlarından yararlanabilmektedir. Bireyler, eğitim yoluyla dikey sosyal hareketlilik yapabilmekte ve eğitim-bilgi gerektiren profesyonel ve yönetsel konumlara ulaşabilmektedir. Bu durum, toplumun açıklık düzeyini göstermektedir. Endüstri toplumu savını eleştiren düşünürler ise toplumda bireylerin eğitim yoluyla dikey sosyal hareketliliği artmakla birlikte sosyal sınıfın, sosyal sınıf kökeninin etkisini dile getirmektedir. Temel olarak John H. Goldthorpe, Gordon Marshall, Peter Saunders, Mike Savage ve diğer düşünürlerin araştırmaları ve teorik görüşlerine yer vererek eğitimin dikey sosyal hareketliliğe olan etkisi tartışılmaktadır.

A. Sosyal Sınıf Kökeni, Eğitim Olanığı ve Dikey Sosyal Hareketlilik İlişkisi

Eğitimin, toplumda bireylerin dikey sosyal hareketlilik yapmak için bir araç olduğuna ilişkin tartışmalar sürmektedir. İş-meslek kazanmak bakımından eğitimin önemi artmakta ve üniversite öğrenimini gerektiren meslekler, bireylerin yaşam şanslarını belirlemektedir. Eğitim yoluyla bireyler, orta ya da üst düzey profesyonel ve yönetsel konumlara ulaşabilmektedir. Dikey sosyal hareketlilik, alt, orta ve üst olarak kabul edilen sınıf konumları arasında gerçekleştiği için Marx ve Weber’in tabakalaşma kuramında yer verdiği sınıflar ya da sınıf konumları tanıtılmaktadır. Marks, sınıfla ilgili olarak şunları söylemektedir: “Sınıfı oluşturan şey nedir? Bu sorunun karşılığı, doğal olarak, diğer bir soruya verilecek yanıttır. Ücretli işçilerin (wage laborers), kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin (landowners), üç büyük sosyal sınıf olarak gücü nedir? İşgücü sahiplerinin gelir kaynağı ücret, sermaye sahiplerinin gelir kaynağı kâr (profit) ve toprak sahiplerinin gelir kaynağı kiradır (rent). Böylece kapitalist üretim biçimine dayalı modern toplumun üç büyük sınıfını ücretli işçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri oluşturmaktadır. Kapitalist üretim biçiminin sürekli eğilimi ve yasası, üretim araçlarını işçilerden ayırmakta, üretim araçlarını yoğunlaştırmakta, diğer bir deyişle işçileri, ücretli işçilere, üretim araçlarını sermayeye dönüştürmektedir. Aynı zamanda toprak sahipliği, kapitalist üretim biçimine uygun olarak değişmektedir” (Marx, 1953, 941). “Üç büyük sınıfın gelir kaynağı olarak, işçiler işgüçlerini satarak ücretle, kapitalistler sahip olduğu sermayesinden elde ettiği kârla, toprak sahipleri toprak kazancı (rent) ile yaşamlarını sürdürmektedir. Bununla birlikte bu açıdan bakılınca doktorların ve devlet memurlarının (civil servants) gelirlerinin aynı kaynaktan geldiği ve iki farklı sosyal gruba ait oldukları için iki sınıf oluşturacakları söylenebilir. Çalışanlar (workers) gibi kapitalistler ve toprak sahipleri arasında da üretimin işbölümü temelinde konumlar ve çıkarlar bölünmektedir. (Örneğin toprak sahipleri, üzüm bahçelerine, çaylırlara-otlaklara, ormanlara, madenlere, balık alanlarına sahip olanlar biçiminde farklılaşabilmektedir) (Marx, 1953, 422). Marx’a göre bu yaklaşım, verimli ve yeterli bir tanımlama değildir. “Yüzeysel yaklaşım (the vulgar mind), sınıf farklılıklarını, para ya da gelir farklılıkları olarak algılamakta, sınıf çatışmasını ise alışveriş tartışması (trade disputes) olarak görmektedir. Para ya da gelir büyüklüğü sadece nicel bir farklılıktır. Aynı sınıfın iki üyesi, paralarını ya da gelirlerini karşılaştırabilir. İşbölümü, aynı sınıf içinde çok farklı iş türleri yaratmaktadır” (Marx, ve Engels, 1920, 466). Marx’a göre mal-mülkiyet, gelir ve gelir kaynakları, kendi başlarına sınıf yapısının ve ekonomik koşulların yapısının bir sonucudur (Marx, 1947, 81). Marx’a göre sınıf ilişkileri, üretim ilişkilerine, üretim ilişkilerini tanımlayan mülkiyet ve kontrol kalıplarına dayalıdır. Bu nedenle

kapitalist toplum iki büyük sınıf olarak burjuvazi ve proleterya ayrılmaktadır. Burjuvazi, maddi üretim araçlarına sahip olmakta ve kontrol etmektedir. Proleterya ise yaşamak için sahip olduğu tek şey olan emek gücünü burjuvaziye satmakta ya da satmaya zorlanmaktadır. Marx, “The Eighteen of Louis Bonaparte” adlı yapıtında geniş toprak sahibi aristokrasiyi (the landed aristocracy), finansörleri-yatırımcıları (financiers), endüstri burjuvazisini, orta sınıfları, küçük burjuvaziye, endüstri proleteryasını, lumpen proleterya ve köylüleri içeren çeşitli grupları belirlemektedir (Crompton, 1998, 27). Kapitalist çağda burjuvazi ve proleterya başlıca tarihsel aktörler-oyuncular olarak görmektedir. Marx, çalışanlar içerisinde diğer birçok sınıfları ve sınıf kesimlerini (fractions of classes) tanımlamaktadır. “Louis Bonaparte’ın Onsekizinci Brumaire”de dönemin olgularıyla ilgili olarak, toplumda iki temel sosyal sınıf arasında sınıf bölünmelerini tartışmaktadır. Sermaye sınıfı, büyük toprak sahipleri, mali ve endüstri burjuvazisi gibi bölümlere ayrılmakta, işçiler proleterya ve lumpen proleterya, iki geçiş sınıfı küçük burjuvazi ve köylüler, birçok orta sınıflar örneğin orduda, üniversitede, kilisede, baroda, akademide ve basında yüksek konumlarda yer alan gruplar olarak ayrılmaktadır (Marx, 1972, 28). Ayrıca Marx işçi aristokrasisinden (the aristocracy of labour), en iyi ücret alan çalışan sınıf kesiminden (the best-paid section of the working class) söz etmektedir. Kendi işyerinde çalışanlara (the self-employed) ve küçük ölçekli kapitalistlere (small-scale capitalists) işaret etmek için orta sınıf ve alt orta sınıf (lower middle class) kavramlarını kullanmaktadır (Marx ve Engels, 1848). Sonuç olarak bir yanda kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin diğer yanda çalışan insanların (the workman) arasında ya da ortasında yer alan mülkiyetsiz orta sınıfların genişlediğinin farkındadır (Marx, 1969, 573).

Weber ise geliştirdiği tabakalaşma kuramında sınıfı, “verili bir ekonomik düzende gelir uğruna malları ve bilgileri-becerileri satma sonucu oluşan gücün türü ve miktarı ya da gereği ile belirlenen fırsat kadar malları, dışsal yaşam koşullarını (external living conditions) ve kişisel yaşam deneyimlerini (personal life experience) sağlayan tipik şanslar”la tanımlanan ortak bir sınıf durumunu paylaşan insan grubu olarak görmektedir. Piyasada şansın ya da fırsatın türü, bireylerin kaderi için ortak koşul olmaktadır (Weber, 1961, 181-182). Weber’e göre (1) birçok insan, ortak olarak yaşam şanslarının kendine özgü nedensel unsurlara sahip olduğunda, (2) bu unsurlar, bireylere gelir sağlamak için mallara ve fırsatlara sahip olma gibi ekonomik çıkarlarla sunulduğunda, (3) mal ya da işgücü piyasası koşullarında ortaya çıktığında, bir “sınıf”tan söz edilebilir (Gerth ve Mills 1948, 181). Böylece sınıf durumu, yaşam şanslarını belirleyen piyasayı yansıtmaktadır.

Farklı piyasa sonuçları, bireylerin eğitim, bilgi, beceri ve yetenek farklılıklarına dayandırılmaktadır. Weber’in piyasa gücü (the market power) tartışması, pazarlanabilir kaynaklara sahip olma ve kontrol etme yoluyla oluşan güç eşitsizliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan farklı yaşam şanslarıdır. Bireylerin yaşam şansları ve dikey hareketlilik fırsatları, endüstri ve kent toplumunda (gesellschaft) sınıfın yapılanma süreci olarak görülmektedir. (Holton ve Turner, 1990, 180). Mülkiyeti içeren ve bu yüzden yaşam şanslarına katkı yapan nedensel unsurlar, ayrıcalıklı ve ayrıcalıklı olmayan mülkiyet sınıflarına (positively and negatively privileged property classes) (mülkiyete sahip olanlara ve sahip olmayanlara) yol açmaktadır. Eğitim, bilgiler ve beceriler, toplumda kazanan (acquisition) ya da ticari (commercial) sınıflara neden olmaktadır. Weber, birçok piyasa durumunu görmekte ve böylece sınıfı belirlemenin güçlüğü ile karşılaşmaktadır. “Ekonomi ve Toplum”adlı yapıtında 20’nin üzerinde ayrıcalıklı ve ayrıcalıklı olmayan mülkiyet (property) ve kazanan (acquisition) sınıfları belirtmektedir. Bu çoğulcu sınıf anlayışını, içerisinde bireysel ve kuşaksal hareketliliğin kolay ve tipik gerçekleştiği sınıf durumlarının bütünü anlamında sosyal sınıf tanımıyla çözümlenmektedir (Giddens ve Held, 1982, 69). Weber, şu

grupları sosyal sınıf olarak belirlemektedir: (a) bir bütün olarak çalışan sınıflar (the working class as whole), (b) küçük burjuvazi, (c) mülkiyeti olmayan entelektüeller, uzmanlar (specialists), teknisyenler ve alt düzey yöneticiler, (d) mülkiyet ve eğitim yoluyla ayrıcalıklı konumda olan sınıflar, diğer bir deyişle mülkiyet ve iş (occupation) hiyerarşisinin üstünde yer alanlar (Weber, 1968, 305).

Weber, olumlu ayrıcalıklı sınıfları, mülkiyete (ownership) ya da mal-mülke (property) sahip sınıflar ve kazanan (acquisition) ya da ticari (commercial) sınıflar olarak ikiye ayırmaktadır. Örneğin toprak, bina ve insanlar gibi malların (property) farklı türlerine sahip sınıflar ile örneğin endüstriyel ve tarımsal girişimciler, tüccarlar, bankerler, niteliklerini ve becerilerini, bilgilerini tekelleştiren çalışanlar ve profesyoneller gibi piyasalara sunabildikleri mallara (goods), hizmetlere, becerilere ve bilgilere sahip sınıfları tanımlamaktadır (Weber, 1968, 303-304). Weber, bağımlılar (the unfree), alt sınıflar (the declassed) ve yoksullar (the paupers) biçiminde ayrıcalığı olmayan üç tür sınıfı, becerililer (skilled), yarı-becerililer ve becerisizler (unskilled) biçiminde çalışanlar olarak üç tür ayrıcalıklı olmayan ticari sınıfları (negatively priveleged commercial classes) ayırt etmektedir. Weber, köylüler, zanaatçılar (craftsmen), eğitim diplomasına (credentials) ya da bilgilere, becerilere (skills) sahip çalışan gruplar, serbest profesyoneller (liberal professions), kamu ve özel sektörde çalışan memurlar gibi çeşitli orta sınıfların varlığını göstermektedir (Weber, 1968, 303-304). Sosyal sınıfları yansıtan sınıf durumlarının çokluğunu tartışmaktadır. Sınıf ve statü durumlarını ayırt etmekte, sınıf durumunun modern toplumda egemen bir faktör olduğunu söylemektedir (Weber, 1961, 190).

Marx ve Weber, tabakalaşma kuramlarında toplumda eğitimle ulaşılan orta sınıfa, profesyonel ve yönetsel konumlara yer vermektedir. Sosyal sınıf kökenleri ile karşılaştırıldığında bireylerin eğitim yoluyla orta sınıf olarak kabul edilen profesyonel ve yönetsel konumlara ulaşma durumu dikey sosyal hareketlilik olarak tanımlanmaktadır. El emeği gerektiren (manual) işlerde çalışan ve işçi-çalışan sınıfta (the working class) yer alan anne-babanın oğlunun ya da kızının üniversite öğrenimiyle edindiği mesleği yoluyla orta sınıf olarak varsayılan profesyonel ve yönetsel konumlara ulaşması, dikey sosyal hareketlilik olarak görülmektedir. Sorokin, Lipset ve Bendix,'in çalışmaları, el emeğine dayalı (manual) işlerden-mesleklerden el emeğine dayalı olmayan (non-manual) işlere-mesleklere doğru hareketi yukarı doğru dikey hareketlilik olarak tanımlamaktadır (Lipset ve Bendix, 1959, 16). Sosyal hareketlilik, genellikle endüstri toplumlarının açıklığının bir ölçüsü olarak kullanılmakta ve yüksek hareketlilik oranları, gerçekten başarı ile temellenen fırsat eşitliğinin liberal vadinin bir göstergesi olmaktadır (Blau ve Duncan, 1967, 402). Blau ve Duncan, Amerika Birleşik Devletlerindeki yüksek sosyal hareketlilik oranlarını göstermekte ve bu durumun ileri düzeyde endüstrileşmenin ve eğitimin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Diğer endüstri ülkeler de uygun süreci yakalamaktadır (Blau ve Duncan, 1967, 433).

Glass, “bütünsel” (absolute) ve “görece” (relative) hareketlilik oranlarını ayırt etmektedir. “Bütünsel” (absolute) hareketlilik, iş-meslek yapısındaki değişmelerle (ya da zaman içerisinde mesleki yükselmelerle) gelen hareketliliği içeren hareketlilik tablolarında ortaya çıkan toplam hareketliliği tanımlamaktadır. Görece hareketliliği ise farklı iş-meslek kökenlerinden gelen insanların farklı “sınıflar” a girme şanslarını karşılaştırma yoluyla belirlemektedir. Görece sosyal hareketlilik, “sosyal akıcılığın” bir göstergesi olmakta ve zaman içerisinde benzer kökenli bireylerin dikey sosyal hareketlilik yapımlarına yol açan nesnel hareketlilik fırsatlarının değişip değişmediğini ortaya çıkarmaktadır. Görece hareketlilik şansları, olasılık oranları olarak belirlenmekte ve bir hizmet-sınıfı bireyin işçi-çalışan sınıftan çok hizmet sınıfına yeni üye olma şansını ve olasılığını

ya da çalışan işçi sınıfı bireyin çalışan-işçi sınıfından çok hizmet sınıfına yeni üye olma olasılığını göstermektedir

Glass'ın (1954) araştırması, özellikle İngiltere'nin "açık" bir toplum olmadığını, yani alttan en üst sınıfa ya da en üst sınıftan alt sınıfa doğru gerçekleşen uzun alanlı hareketliliğin görece biçimde az olduğunu ortaya çıkarmaktadır. İngiliz toplumunda yüksek düzeydeki "elit" konumlar, kendi sınıf kökenlerinden olan bireylerle devamlılıklarını sağlamaktadır. Sosyal hareketlilik kısa alanlı olma eğilimlidir. İş-meslek hiyerarşisi içerisinde el emeğine dayalı işlerde çalışan işçi sınıfından denetçiliğe (supervisor) ya da memurluğa (clerk), düşük düzeyde yöneticiliğe doğru az ya da çok birbirine yakın konumlar arasında sosyal hareketlilik görülmektedir. Özellikle sosyal hareketlilik, sınıf yapısında temel bir bölünme çizgisi olarak kabul edilen el emeğine dayalı (manual) ve el emeğine dayalı olmayan (non-manual) meslekler arasındaki sınırdaki bir taraftan diğer tarafa ise büyük olasılıkla birbirine yakın sınıflar arasında olmaktadır. Örneğin, beceri gerektiren el emeğine dayalı işlerden-mesleklerden daha el emeğine dayalı olmayan düşük düzeydeki işlere-mesleklere geçiş, sınıf yapısının "tampon bölgesi" olarak tanımlanmaktadır (Glass, 1954; bakınız Westergaard ve Resler, 1975, Goldthorpe, 1980, 1987).

Çok-sıkı çalışmanın, çaba göstermenin ve yeteneğin etkili olarak hak edilen ödüllere yol açtığı ileri sürülmektedir (bakınız Harrop, 1980). David Glass'ın çalışma grubu, 1949'da sosyal hareketliliğe ilişkin tutumlar araştırmasında meritokratik (meritocratic) düşüncelerin evrensel olarak onaylandığını ortaya çıkarmaktadır (Glass, 1954). Farklı sosyal sınıflardan insanlar, 1949'da yukarı doğru sosyal hareketlilikle ilişkili faktör türlerini listelemektedir. Farklı sınıf kimliklerine sahip bütün sosyal sınıf üyeleri, çok-sıkı çalışmanın, iyi eğitimin, yüksek yeteneğin ve güçlü kişiliğin yukarı doğru dikey sosyal hareketliliğe yol açtığını ileri süren meritokratik düşünceleri desteklemeyi çekici bulmaktadır. Kendilerini çalışan sınıf (working class) olarak belirleyen el emeğine dayalı (manual) işlerde çalışanlar, başarı ile ilişkili olarak çok-sıkı çalışma ya da yetenekten çok eğitimi büyük olasılıkla daha çok vurgulamaktadır. Çok-sıkı çalışmanın ve motivasyonun rolünü vurgulayan orta sınıflarla karşılaştırıldığında kendilerini çalışan sınıf olarak tanımlayanlar, açıkça eğitimin değeri içinde meritokratik (meritocratic) inançları kabul etmektedir. Yine de her iki grup, eğitimsel nitelikler kazanarak ya da iş ahlakı, doğru tutumlar göstererek kendilerine yardım edebilen bireylere inanmaktadır. Kendilerini çalışan sınıf olarak görenlerin çok azı, yukarı doğru dikey sosyal hareketlilik başarısını etkilemede bağlantının-iletişimin (% 16 oranı) ve paranın (% 12 oranı) rolünden söz etmektedir. Bireyler, başarı elde etme anlamında yukarı doğru dikey sosyal hareketlilik olasılığına ve ödül sisteminin yasallığına ve haklılığına inanmaktadır. 1987 İngiliz sosyal tutum araştırması ise Glass'ın araştırmasının sonuçlarına benzer nitelikte bulguları ortaya çıkarmaktadır. Bireyler, maddi açıdan iyi duruma gelmek ve iş yaşamında ilerlemek için önemli gördüğü faktörleri belirtmektedir. Bireylerin % 72 oranı eğitime, % 84 oranı çok-sıkı çalışmaya işaret ederek en popüler cevapları vermektedir. Kesinlikle 40 yıl öncesi tutumlarla benzerlik göstermektedir. 1987'de yetenek, sıralamada daha az yüksekte yer alırken bir şeyi elde etme ve başarıya tutkusu, biraz daha çok vurgulanmaktadır. Bazı bulgular, bireylerin yaşama şanslarını etkilemede sosyal ve sınıfla ilişkili süreçlere daha güçlü vurgu yapıldığını göstermektedir. 1987'deki çalışmada zengin bir aileden gelme ve iyi eğitilmiş anne-babaya sahip olma, genellikle önemli görülmektedir. İnsanlar, eğitimsel kazanımın, çok-sıkı çalışmanın ve yeteneğin yararına inanmakla birlikte sosyal avantajların değerini inkar etmemektedir. 1987'de bireylerin çok azı, zengin ya da iyi eğitim kökenli aileden gelmenin yararlı olmadığını düşünmekle birlikte çoğunluk, zengin ya da iyi eğitim kökenli aileden gelmenin önemini belirtmektedir.

İnsanların performansını ve çalışma motivasyonunu vurgulayan faktörlere karşı olarak doğal ya da doğuştan-kalıtımsal faktörler arasında cevaplar anlamlı olarak bölünmektedir. Geleceklerini yapmada yetenekli olan bireylerin yolu genel kabul görmektedir. Evans (1997), meritokratik (meritocratic) görüşleri niçin kabul ettiği ve çalışan-ve orta sınıf bireyler olma nedenleri sorulduğunda insanlar, sınıflarının farkında olmalarını gösterdiğini tartışmaktadır. Evans'ın çözümlemesinin problematik olmakla birlikte sorular yoluyla sınıf kavramında başarı ve hareketliliği konu edildiği belirtilmektedir. İnsanların kesinlikle bu sorulara verdikleri cevapların istekleri yansıttığı, hem kişisel bilgiden ve medyadan etkilenen dağılık gözlemi ve savunmacılığı gösterdiği ileri sürülmektedir. Meritokratik bakış açısının onaylanmasının egemen ideolojinin gücü ile ilişkili olarak yanlış bilincin ürünü olduğu (Abercrombie ve arkadaşları) iddia edilmektedir (Savage, 2000, 73, 74, 75).

Bireylerin toplumda dikey sosyal hareketlilik yapabilmeleri için eğitimin değerini vurgulayan ve üniversite öğrenimi yoluyla iş-meslek kazanmak bakımından ve böylece bireylerin yaşam şansları için eğitimin önemini arttırdığını dile getiren görüşler, toplumların daha açık olması, yani mutlak eşitliğin olmadığı koşullarda artan fırsat eşitliği anlamına gelen meritokrasiye (meritocracy) doğru hareket etme savı olarak tanımlanmaktadır. Endüstrileşme sürecinin toplumda eğitim kurumlarını yaygınlaştırdığını, eğitimde fırsat eşitliğinin ve eğitime bağlı olarak dikey sosyal hareketliliğin görece olarak arttığını ve böylece toplumun "açık"lık düzeyinin yükseldiğini ileri süren endüstri toplum savına karşın, sosyologlar sınıfın, sosyal sınıf kökeninin önemini vurgulamakta ve sosyal sınıf kökeninin bireylerin eğitim olanaklarını ve eğitim başarısını etkilediğini tartışmaktadır. Crompton'a göre orta sınıflar, iyi (seçici) devlet okulları ile genellikle üst sınıfın yüksek fiyatları alanına harekete eden (kamuya açık) özel okul sisteminin kullanımını içeren birçok strateji yoluyla eğitim diploması kazandırmayı sağlamada daha verimli olmaktadır. Böylece Halsey'in ileri sürdüğü gibi "atfedilen güçler" (ascriptive force), kendilerini "başarı" olarak dışa vurmanın yollarını bulmaktadır (Halsey, 1977, 184). Halsey'in çalışmasında gösterildiği gibi, (bakınız Heath ve Clifford 1996; Marshall ve meslektaşları, 1997), 20. yüzyıl boyunca eğitim fırsatlarının genişlemesi, çalışan sınıf (working-class) için fırsatların gelişmesine, iyileşmesine yol açmakla birlikte görece olarak edildiği gibi orta sınıf çocukları, avantajlarını korumakta ve sürdürmektedir. Böylece eğitim, iş-meslek başarısı için daha önemli olduğunda sınıf farklılıklarının anlamı, bazı postmodernistlerin ileri sürdüğü gibi daha az değil, daha çok olmaktadır (Crompton, 1998, 221). Araştırma sonuçları, endüstri toplum savının ya da liberal senaryonun hemen hemen hiç desteklenen ve etkileyici düşünce olmadığını göstermektedir. Bulgular, birçok ulusal toplumda sınıf ve eğitim arasındaki karşılıklı ilişkilerdeki uzun süreli değişmelerin seyrek olduğunu ortaya çıkarmaktadır (bakınız özellikle Blossfeld ve Shavit, 1992). Ayrıca temel problem, diğer uluslarda yapılan sosyal hareketlilik araştırmalarından elde edilen güvenilir ve geçerli bulgularla büyümektedir. Yani, kuşaklar arası görece sınıf hareketliliğinin oranları, uzun zaman içerisinde değişmez ve sabit kaldığını göstermektedir (Erikson ve Goldthorpe, 1992, 3). Örneğin İngiltere'nin durumunda en azından 4 bağımsız çözümleme, 20. yüzyıl süreci üzerindeki bütün oranlar, küçük değişimleri ortaya çıkarmakta ve kesinlikle daha büyük akıcılığın (greater fluidity) asla olmadığını göstermektedir (Goldthorpe, 1987, 3, 9; Hope, 1981; Macdonald ve Ridge, 1987; Marshall ve meslektaşları, 1988, 5). Daha çok meritokratik (meritocratic) sosyal seçim oluşturulduğunda eşit sınıf hareketliliği şansları yaratıldığına ilişkin çok az gösterge vardır (Marshall, 1997, 57).

Scott ve Morris, daha büyük "açıklığı" ve fırsat eşitliğini başarmak için eğitimsel reform gibi yasal çabalara karşın ileri endüstri toplumlarının önemli bir

özelliği, değişmez, sabit sosyal akıcılık gösterdiğini ileri sürmektedir: “Yukarı doğru dikey sosyal hareketlilik oranları yükselmesine karşın, sınıf hareketliliği olasılığının farklı görece oranları, belirgin biçimde değişime karşı koyulduğunu, direnildiğini kanıtlamaktadır. Goldthorpe ve meslektaşlarının çalışması, bütün fırsatların düzeyini arttıran iş-meslek yapısındaki değişmelerden çok görece şansların değişmezliğini ve sabitliğini vurgulamakta ve bu durumu, eleştirmektedir” (Scott ve Morris, 1996).

Halsey (1977), başlangıçta 1950’li yıllarda iş yaşamı başarısı ve eğitim arasında sıkı bir bağın, ilişkinin varlığı yönünde bazı bulgular ileri sürülmesine karşın, eğitimsel kazanımda sınıf farklılıklarının genişlediğini, sınıf kökenlerinin hareket edilen, ulaşılan sınıf yerlerine “doğrudan” etkilerinin gücünde azalma olmadığını ya da çok az azalma olduğunu ortaya çıkarmakta, sınıf kökenlerinden hareket edilen, gidilen sınıf yerlerine eğitim yoluyla aracılık edilmediğini ileri sürmektedir. Bu savların, sonraki araştırmaların ışığında daha geniş boylamsal verilerle ve daha özenli, incelikli çözümlene teknikleri ile temellendirildiğini söylemektedir. Heath’e göre ise eğitimde gerçekten sınıf farklılıklarının genişlediğine ilişkin iddiayı desteklemek güç gibi görünmektedir. Ve bu konu, sınıf farklılıkları olsun olmasın temelde değiştirilemez olarak kalmakta ya da bazı yönlerden sınırlılığın düzeyini göstermektedir (Heath ve Clifford, 1990; Jonsson ve Mills, 1993). Hareket edilen, ulaşılan sınıf yerinin belirleyicisi olarak eğitimsel kazanımın daha önemli olduğu yönünde kabul edilen eğilime ilişkin daha büyük şüpheler ortaya çıkmaktadır. Belirli bir yere kadar en azından yetenek, bilgi ve başarı ölçütüne (merit) göre belirlenen iş-meslek seçimi artmakta, bu durumu eğitim diplomaları ile tanımlayarak ayırt etmek, anlamak kolay olmamaktadır (Bakınız Heath ve meslektaşları, 1991 ve Jonsson, 1991 İsveç için benzer sonuçlar).

Crompton’a göre birçok ileri hizmet ekonomilerinde sosyal kutuplaşmanın boyutu günümüzde hızla artmaktadır. Sosyal bilimciler, dönüşüm (reflexive), geç modern ya da postmodern gibi her ne tür nitelermeye başvururlarsa vursunlar toplumların kapitalist toplumlar olarak varlığını sürdürdüğünü yeniden vurgulamaktadır. Gerçekten “postmodern” olarak tanımlanan eğilimler, kapitalizmin güçlenmesinin ve yayılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, dönüştürülen (reflexive) bireylerin kendi biyografilerini inşa etmeye eşlik etmek için geliştirilen hizmetlerle yaşam biçiminin, duygu dünyasının ve heyecanların genişlemesi (commodification) gösterebilmektedir. Kapitalist toplumlar, her zaman tabakalaşmış, eşitsiz bir yapıya sahip olmaktadır. Bununla birlikte refah devletinin yaygınlaşması, sosyal güvenlik korumalarının gelişmesi ile birlikte yurttaşlığın gelişimi ile ilişkili sosyal reformlar ve bazı süreçlerde artan vergilendirme rejimleri, 20. yüzyıl boyunca eşitsizliklerin ölçüsünü azaltmaya hizmet etmektedir. Azalan eşitsizlikler kadar sosyal hareketliliğin bütünsel (absolute) oranları artmakta ve insanların çoğunluğu için yaşam standartları yükselmektedir (Crompton, 1998, 218, 219). Son 15 yılda iş-meslek başarısının ya da başarısızlığının maddi etkileri, artan biçimde önemli görülmektedir. En düşük ve en yüksek ücretler arasındaki uçurum, genişlemektedir. Bir sonuç olarak eğitim diploması, iş piyasası içerisinde daha önemli olmaktadır. Rowntree raporu (1995, 20), yirmi ya da hatta on yıl önceye göre yüksek eğitim düzeyi ile ilişkili olarak iyi performans gösterenler arasında daha büyük farklılıklarla iş piyasasına giren genç insanlar için payların daha yüksek olmadığını ileri sürmektedir. Benzer biçimde Espin-Anderson, eğitim belgesinden (ve sosyal becerilerden) yararlanma olanağının yeni sınıf eksenini potansiyel olarak kolaylaştırdığını ya da hızlandırdığını vurgulamaktadır (Esping-Anderson, 1993, 236).

Crompton, sınıf süreçlerinin eğitimsel avantajların sürdürülmesinde çok etkili olduğunu ve eğitimsel niteliklerin iyi güvenli ve iyi ücretli iş elde etmede

daha önemli görüldüğünü vurgulamaktadır. Sınıf eşitsizlikleri, varlığını sürdürmektedir. Örneğin, İngiltere’de sınıfları biçimlendiren kurumlar, eşitsizliklerin yani çalışanlardan (labour) çok sermayenin çıkarlarının düzeyini arttırarak düzenleme yapmaktadır. Bunların tümü, Westergaard’ın (1995) ileri sürdüğü gibi sınıfın ölümünden çok sınıf eşitsizliklerinin derinleşmesini ve katılaşmasını göstermektedir (Crompton, 1998, 225). Araştırmalar, beceri değişimlerinin ücret eşitsizliklerindeki artışı, tek başına açıklamadığını göstermektedir. Aynı becerilere sahip insan grupları içinde eşitsizlikler artmaktadır. Böylece kurumsal değişimler, özellikle eşitsizliği arttıran daha yüksek düzeyde maaşları sınırladığı kadar daha düşük ücretleri sürdürmektedir (Goodman ve meslektaşları, 1997, 166, 167). Johnson ve Reed’e göre formal niteliklerin artan önemi, sınıf avantajlarını korumak için mücadelenin daha şiddetli olması anlamına gelmektedir. Çalışan sınıf (working-class) annelerin-babaların en zeki ve yetenekli evlatlarının büyük olasılıkla iş bakımından ya da mesleki olarak başarılı olabilmektedir (Johnson ve Reed, 1996). Crompton’a göre ise maddi durumları görece olarak düşen İngiliz nüfusunun % 20-30 oranının en yoksulları arasında yerlerinin dezavantajlarını yenmek, üstesinden gelmek, orta yeteneklere daha güç olmaktadır. Yaşam şanslarını ya da sosyal ve maddi ödüllerin düzeyini, her ne olursa olsun tüketim modelleri, örnekleri ya da statü toplulukları değil, daha çok piyasa konumu ile üretim kaynakları üzerindeki haklar ve güçler belirlemektedir. Sınıflar değişmekle birlikte önemini sürdürmektedir. Sınıf yapıları, hâlâ yaşam şanslarını belirlemekle birlikte gittikçe artan sosyal bölünmeler, bu gerçekleri daha katılaştırmaktadır (Crompton, 1998, 226, 227). Özellikle işin doğasındaki değişimler, artan toplumsal bölünmeler içinde çok anlamlı ve önemli görülmektedir. İşsizlik ve istikrarsız işler artmakta ve hizmet işi, düşük-ücretli olmaktadır. Toplumda piyasa ekonomisi ya da toplumun piyasaya indirgenmesi, artan bölünmelere ve toplumsal kutuplaşmalara yol açmaktadır (Joseph Rowntree Foundation 1995; Hutton 1995).

1. JOHN H. GOLDTHORPE

Neo-Weberci ya da “solcu Weberci” bir sosyolog olarak bilinen Goldthorpe, sınıf şeması geliştirmekte ve sınıf konumlarını meslek kategorileri yoluyla oluşturmaktadır. Meslekleri sınıflara bölen anahtar kavramlar, ilk olarak “piyasa” ve “iş durumu” olmaktadır. Benzer “piyasa” ve “iş durumları”nı paylaşan meslek sahibi bireyler, belirli sınıflara yerleştirilmektedir. Sınıf üyeleri, hem gelir kaynakları ve düzeyleri ve diğer iş koşulları, ekonomik güvenlik düzeyleri ve ekonomik gelişme şansları bakımından, hem de içinde buldukları üretim süreçlerini yöneten otorite ve kontrol sistemleri içindeki yerleri bakımından karşılaştırılabilir (Goldthorpe, 1980; 1987, 40).

Goldthorpe, geliştirdiği şemasında en üst konuma (sınıf I), büyük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticileri, daha yüksek dereceli profesyonelleri, yöneticileri ve memurları, büyük mal-mülkiyet sahipleri ile birlikte yerleştirmektedir. Goldthorpe’un büyük kapitalistlerle, üst düzey profesyonel ve yönetsel yerlerdeki bireyleri aynı konumda görmesi, eleştirilmektedir. Orta-derecede profesyoneller, yöneticiler ve memurlar, daha yüksek-dereceli teknikerler, küçük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler, el emeğine dayanmayan işlerde (non-manual) çalışanların denetçileri sınıf II konumunda yer almaktadır. Şemada diğer sınıf konumları, III a, III b, IV a, IV b, IV c, V, VI, VII a, VII b biçiminde görülmektedir. Goldthorpe’in sınıf şemasının kategorileri, sınıf çözümlemesinin temelini oluşturmakla birlikte (III) ve (V) nolu sınıf kategorilerinin açıkça daha az tatmin edici olduğu söylenmektedir.

Glass’ın sosyal hareketlilik çalışması gibi, Goldthorpe görece sosyal hareketlilik ve bütünsel (absolute) sosyal hareketlilik durumlarını tanımlamaktadır.

Görece sosyal hareketlilik, bir toplumsal sınıfın üyelerinin görece şansları olarak, diğer sınıfların üyeleri ile karşılaştırma yoluyla belirlenmektedir. Goldthorpe'a göre daha avantajlı toplumsal sınıflardaki çocuklar, işçi sınıfında yer alan ailelerin çocukları ile karşılaştırıldığında daha yüksek bir şansa sahip olmaktadır. Ayrıca bu avantajlar zaman içinde son derece sabit ve değişmez kalmaktadır. Payne ise "bütünsel" (absolute) hareketlilik oranlarındaki artışla karşılaştırıldığında görece hareketliliğin sabitliği ve değişmezliği, geleneksel bir "sınıf" perspektifi için beklenilebilir bir durum olduğunu söylemektedir (Payne, 1992, 223, 224).

Tablo 1 Goldthorpe'un Sınıf Şemasında Sınıf Konumları

I		Büyük mal-mülkiyet sahipleri Büyük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler Daha yüksek dereceli profesyoneller, yöneticiler ve memurlar	Hizmet Sınıfı: Profesyoneller, Yöneticiler, Daha yüksek derecede teknikerler, El emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde çalışanların denetçileri I+II	Beyaz yakalı çalışanlar	El emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde çalışanlar
II		Daha düşük derecede profesyoneller, yöneticiler ve memurlar Daha yüksek-dereceli teknikerler Küçük endüstriyel kuruluşlardaki yöneticiler İşi el emeğine dayanmayan (non-manual) çalışanların denetçileri			
III	III a	Daha yüksek derecede yönetim ve ticaret alanında el emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde rutin olarak çalışanlar	El emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde rutin olarak çalışanlar: Yönetim ve ticaret alanında el emeği gerektirmeyen (non-manual) işlerde rutin çalışanlar, satış personeli, diğer yönetilen hizmet işçileri III		
	III b	Daha düşük derecede satışlar ve hizmetler alanında el emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde rutin olarak çalışanlar			
IV	IV a	İşyerinde işçi çalıştıran esnaflar-zanaatkarlar	Küçük Burjuvazi: İşyerinde ücretli işçi çalıştıran ya da çalıştırmayan, kendisi çalışan küçük mal ve mülkiyet sahipleri, esnaflar-zanaatkarlar vb IV a+ b	IV a+b Küçük burjuvazi	Küçük burjuvazi
	IV b	İşyerinde işçi çalıştırmayan esnaflar ve zanaatkarlar			
	IV c	Çiftçiler	Çiftçiler: Çiftçiler ve kiracılar ve tarımda çalışan diğer işçiler IV c	IV c + VII b Tarımda çalışanlar	Tarım çalışanları
V		Daha düşük derecede teknikerler, el emeği ile çalışan işçilerin denetçileri	Becerili İşçiler: Daha düşük derecede teknikerler, emeği ile çalışan işçilerin denetçileri, becerili el işçileri V+VI		
VI		Becerili el emeği ile çalışan işçiler			
VII	VII a	Yarı-becerili ve becerisiz işçiler	Becerisiz İşçiler: Tarım dışında yer alan yarı-becerili ve becerisiz el emeği ile çalışan işçiler VII a	V + VI Becerili işçiler	El emeği ile çalışan işçiler
	VII b	Tarımda çalışan işçiler	Tarım işçileri: Tarımda çalışan işçiler ve diğer işçiler VII b	VII b Becerisiz işçiler	

Erikson R. ve Goldthorpe John H., 1992, 38, 39

Goldthorpe'in 1972-1974 yıllarında yaptığı sosyal hareketlilik araştırmasına göre yüksek dereceli profesyoneller ve yöneticiler konumunda (sınıf I'de) yer alan bireylerin % 28,5 oranı, sınıf VI (beceri gerektiren el emeğine dayalı işlerde çalışanlar) ve sınıf VII (beceri gerektirmeyen el emeğine dayalı işlerde çalışanlar) kökeninden gelmektedir (Goldthorpe, 1980, 1987, 45). Sosyal hareketliliğin boyutlarını ortaya çıkaran Oxford araştırması, orta ve üst sınıfların genişlemesine yol açan iş-meslek yapısındaki uzun süreli değişimleri tahmin edebilmektedir. Sonuç olarak toplumda yukarı doğru dikey sosyal hareketliliğin boyutu, aşağı doğru dikey sosyal hareketlilikten daha çoktur (Crompton, 1998, 213). Goldthorpe, bu sonuçların İngiltere'nin daha "açık" bir toplum olduğunu göstermediğini tartışmakta, sosyal hareketliliğin bütünsel (absolute) ve görece (relative) oranları arasındaki farkı vurgulamaktadır. Oxford araştırmasında bütünsel (absolute) sosyal hareketliliğin yüksek oranlarına karşın görece sosyal hareketlilik şanslarının ya da sosyal akıcılığın örneklerinin çözümlenmesi gösterilmektedir. Farklı sosyal kökenlerden yüksek düzeyde iş-mesleklere doğru hareket eden insanların görece şanslarındaki farklılıklar sürmektedir. Veriler, çalışan (working) sınıftan, orta (intermediate) sınıftan ve hizmet (service) sınıfından insanların toplumda yüksek dereceli profesyoneller ve yöneticiler konumuna (sınıf I'e) ve orta dereceli profesyoneller, yöneticiler konumuna (sınıf II'e) giriş şansları için 1 : 2 : 4 biçiminde eşitsizlik ya da fark oranlarını ortaya çıkarmaktadır. Yani çalışan (working) sınıftan bir birey, orta (intermediate) sınıftan iki birey ve hizmet (service) sınıfından 4 birey yüksek ve orta dereceli profesyonel konumlara (sınıf I ve II'ye) ulaşmaktadır. Yüksek ve orta dereceli profesyonel konumlarda (sınıf I ve II'de) çalışan (working) sınıf kökenlilere göre orta (intermediate) sınıf kökenliler iki kat, hizmet (service) sınıfı kökenliler dört kat daha fazla yer almaktadır (Goldthorpe, 1980, 1987, 50). Goldthorpe, görece sosyal hareketlilik örneklerinin oldukça belirgin ve katı eşitsizlikleri içeren sınıf yapısıyla ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Babası yüksek düzeyde hizmet sınıfı (higher-level service class) konumunda bulunan insanların şansları karşılaştırıldığında çalışan sınıf kökeninden insanların şanslarına karşılık olarak çalışan sınıftan (working-class) çok hizmet sınıfı konumlarında yer almaktadır. Düzendeki sınıf şanslarındaki eşitsizliklerin büyüklüğü 30 : 1 olarak gösterilmektedir. Sınıf yapısından kaynaklanan fırsat eşitsizliklerini yansıtan önemli bir boyutun olduğuna inanılmaktadır. Goldthorpe şu sonuca ulaşmaktadır: "Görece sosyal hareketlilik şansları sınıf yapısıyla ilişkilidir... Kendini gösteren eşitsizlikler, oldukça çarpıcı ve belirgin biçimde varlığını sürdürmektedir. Özellikle babaları daha yüksek düzeyli hizmet-sınıfının konumlarına sahip olan bireylerin şansları, babaları çalışan işçi sınıfı konumunda bulunan bireylerle karşılaştırıldığında belirgin eşitsizlikler ve farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Sınıf şanslarındaki eşitsizlikler, toplumsal düzende yer almaktadır. Katı düzeyde fırsat eşitsizlikleri, sınıf yapısından kaynaklanmaktadır (Goldthorpe,1987, 328). Goldthorpe (1996) ve Halsey (1980) göre yüksek eğitim derecelerine sahip bireylerin % 46 oranla yarıya yakalaşan bölümü, orta sınıf kökenlidir. Annesi-babası profesyonel işlerde ve yönetsel konumlarda yer almaktadır. Goldthorpe'un araştırma sonuçları temelinde yüksek dereceli profesyoneller ve yöneticiler konumuna (sınıf I'e) dikey hareketlilik yapan % 28,5 oranındaki alt sınıf kökenli bireyler göz önüne alındığında bu bireylerin eğitim fırsatlarından yararlandığı ortaya çıkmaktadır. Sınıfsal eşitsizlikler sürmekle birlikte alt toplumsal sınıfların çocukları, okulda başarılı olabilmekte, derece elde edebilmekte ve orta sınıf işlerine geçebilmektedir. Eğitim, sosyal hareketlilik araçlarından biri olarak görülmektedir.

Neo-Weberci olarak kabul edilen Goldthorpe'un sınıf şeması temelinde Türkiye'de yapılan araştırmada şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Sosyal sınıf kökeni olarak, babası çiftçi (sınıf IV c) konumunda olan % 18,3 oranla beşte bire

yaklaşan denek grubu, bugün hizmet sınıfı biçiminde tanımlanan doktor, mühendis, avukat ve öğretmen gibi profesyonelleri içeren (sınıf I ve sınıf II) sınıf konumlarına dikey sosyal hareketlilik yapmaktadır. Babası el emeği ile çalışan yarı-becerili ya da becerisiz işçi sınıfı konumunda (sınıf VII a) olan % 12,9 oranında denek grubu ve babası kendine ait işyerinde çalışan, esnaf-zanatkar olan ve bu nedenle küçük burjuva sınıfı konumunda (sınıf IV) yer alan %13,8 oranında denek grubu, bugün doktor, mühendis, avukat ve öğretmen gibi profesyonelleri içeren hizmet sınıfı (sınıf I ve sınıf II) konumlarına ulaşmaktadır. Deneklerin % 21,3 oranla dörtte bire yaklaşan bölümü ise babanın el emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde rutin biçimde çalıştığı memur konumunu (sınıf III) içeren sosyal sınıf kökeninden, bugün hizmet sınıfı olarak tanımlanan doktorluk, mühendislik, avukatlık ve öğretmenlik gibi profesyonel konumlara (sınıf I ve sınıf II) dikey sosyal hareketlilik yapmaktadır (Şengönül, 2007, 240, 241). İşçi, çiftçi, esnaf, memur gibi sosyal sınıf kökenlerinden gelen bireyler, üniversite öğrenimiyle edindikleri meslekler yoluyla orta sınıf olarak kabul edilen profesyonel konumlara ulaşabilmektedir.

Goldthorpe'un sınıf şeması, uluslar arası sosyal hareketlilik karşılaştırmalarıyla geliştirilen görece sosyal hareketlilik oranlarını vurgulamaktadır. Karşılaştırmalı çalışma, Blau ve Duncan'ın çalışmalarında dile getirilen endüstri toplumunda fırsatların ve açıklığın evrensel olarak arttığına ilişkin savı test etmektedir. Endüstrileşme sürecinin ve farklı oranlarda endüstrileşen ülkelerin sürekli aynı iş-meslek sonuçlarına neden olmadığı ileri sürülmektedir. Karşılaştırma birimleri arasındaki farklılıklar, uluslar arası karşılaştırmaları yüksek düzeyde problematik kılabilenmektedir. Bütünsel hareketlilik oranları, tarım sektörünün boyutu ve iş-meslek yapısındaki farklılıklar gibi faktörler nedeniyle farklı toplumlar arasında değişebilmektedir. Erikson ve Goldthorpe'a göre sosyal hareketlilik rejimi yani görece sosyal hareketlilik oranları, piyasa ekonomisine ve çekirdek aile sistemine sahip bütün toplumlarda temel benzerlikler göstermektedir. Bu, "değişmez, sabit sosyal akıcılık" savı olarak bilinmektedir. CASMIN projesi (Endüstriyel toplumlarda sosyal hareketliliğin karşılaştırmalı çözümlemesi) ile ilişkili uluslar arası araştırma grubu, Goldthorpe'un sınıf şemasını kullanarak bir dizi görece sosyal hareketlilik karşılaştırması yapmakta ve farklı ülkeler arasında görece sosyal hareketliliğin temel örneklerinin benzer olduğunu kanıtlayan Featherman, Jones ve Hauser (FJH) varsayımını büyük ölçüde doğrulamaktadır (Erikson ve Goldthorpe, 1992).

Goldthorpe, 1972'de İngiltere'de geniş boyutlu erkek sosyal hareketlilik çalışmasını yürütmekte ve 1983'de çalışmasını güncelleştirmektedir. Sosyal hareketlilikle sınıf oluşumu ve sınıf eylemi için anlamı bakımından ilgilenmekte ve bu yüzden toplumu bir statü modelinden çok bir sınıf modelinde görmektedir. Goldthorpe, çalışmasının Blau ve Duncan'ın projesinden çok Sorokin'in çalışmasını örnek göstermekte, Marx'ın özgün tartışmaları ile daha çok ortak özelliklere sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Goldthorpe, yüksek dereceli profesyoneller ve yöneticiler konumunun (sınıf I'in) ve orta dereceli profesyoneller ve yöneticiler konumunun (sınıf II'nin) yani hizmet sınıfının (service class) ve lise düzeyli (the cadet levels) hizmet sınıflarının içine ve dışına doğru harekete bakarak yukarı ve aşağı doğru dikey hareketlik kavramlarını kullanmaktadır (Goldthorpe, 1987, 41, 43). Sınıf yapısının üst düzeyinde işaret edilen kapalılığın derecesinin var olduğunu, el emeğine dayalı (manual) ve el emeğine dayalı olmayan (non-manual) işler-meslekler arasındaki bölünmede bir taraftan diğer tarafa doğru hareketliliğin boyutuyla sınırlanan "tampon bölge"yi dile getirmektedir (Goldthorpe, 1987, 40).

Goldthorpe, bütünsel (absolute) sosyal hareketlilik verilerini kullanarak sınıf I'de (yüksek dereceli profesyonellerin ve yöneticilerin yer aldığı konumda) bireylerin sosyal köken bakımından benzerliklerinin az olduğuna ve yeni üyelerin

çok farklı sosyal sınıf kökeninden geldiklerine ilişkin bulgularla ilk olarak kapalılık savını reddetmektedir. Farklı sosyal kökenlerden olmasına karşın bireyler, sınıf yapısının en üstünde yer almaktadır (Goldthorpe, 1987, 44). İkinci olarak uzun alanlı yukarı doğru ve aşağı doğru dikey sosyal hareketliliğe ilişkin bazı bulguları ortaya çıkarmakta ve el emeğine dayalı (manual) - el emeğine dayalı olmayan (non-manual) bölünme sınırında bir taraftan diğer tarafa kısa alanlı hareketliliğin tampon bölge tezi ile çeliştiğini söylemektedir. Goldthorpe, çalışan sınıf kökenli (working-class background) insanların dezavantajı yönünde sosyal hareketlilik şanslarındaki eşitsizliklere işaret etmekte (Goldthorpe, 1987, 50) ve eğitimin dikey sosyal hareketliliğe etkisini şöyle belirtmektedir: “bulgularımız, eğitimsel kazanımların sosyal hareketlilik şanslarını artan bir biçimde etkilediğine ilişkin iddiaları büyük olasılıkla desteklemektedir. Son 10 yılda dolaylı yollardan geçerek giriş şanslarında belirli bir azalma olmaksızın sınıf yapısının daha yüksek düzeylerine doğrudan giriş yapan bireyler artmaktadır” (Goldthorpe, 1987, 58).

Goldthorpe, bütünsel hareketlilik oranlarından çok görece hareketliliğe işaret etmektedir (Goldthorpe, 1987, 121). Sosyal akıcılık, farklı sosyal kökenlerden bireylerin farklı sınıf durumlarına giriş şanslarıyla ilişkili olarak bir toplumun eşitlik ve açıklık düzeyini göstermektedir (Goldthorpe, 1987, 305). Goldthorpe’a göre toplumun “açık”lık düzeyi, görece sosyal hareketlilik verileri yoluyla belirlenirken, sınıf oluşumu konusu bütünsel (absolute) hareketlilik verileri kullanılarak açıklanmaktadır. Goldthorpe, bütünsel hareketlilik oranlarında artış olmakla birlikte görece sosyal hareketlilik şanslarında gelişme-iyileşme olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Yukarı doğru dikey sosyal hareketlilik şanslarında ilerleme olmasına karşın farklı sosyal kökenlerden insanların görece sosyal hareketlilik şansları, aynı kalmaktadır (Edgell, 1993, 94, 95).

Goldthorpe, çalışmasını 11 yıl sonra 1983’de güncellemekte ve görece sosyal hareketlilik oranlarında değişme olmamakla birlikte bütünsel (absolute) sosyal hareketlilikte küçük bir artışın olduğunu göstermektedir. Kitleli işsizliğin geri dönüşünün aşağı doğru dikey sosyal hareketlilik olarak sayılabilecek ciddi bir tehlikenin ne yaratabileceğini ve çalışan sınıf (working class) konumlarında yer alan insanlar için tehlikelerin çok daha büyük olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Goldthorpe, 1987, 269). Erkek sosyal hareketlilik bulgularına ilişkin sınıf anlamındaki tartışması, hizmet sınıflarına (the service class) ve çalışan sınıflara (the working class) dayanarak İngiltere’deki sınıf oluşumuna ve sınıf sisteminin açıklılığının düzeyine yoğunlaşmaktadır. Goldthorpe, sosyal eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen ekonomik büyüme ve eşitlikçi politik strateji düzenlemelerine karşın savaş sonrası İngiltere’de görece sosyal hareketlilik verileri temelinde gerçekte sınıf eşitsizliklerinin anlamlı biçimde azatılmadığını ileri sürmektedir. Sınıf yapısını değiştirmek için önerilen çabaların belirgin biçimde direnme ile karşılaştığı sonucuna varmaktadır. Ekonomik büyümenin ve artan bütünsel sosyal hareketliliğin aynı zamanda başarılı olsun olmasın görece sosyal hareketlilik şanslarını eşitleme konusundan uzaklaşarak ilgiyi başka yöne çekmeye hizmet ettiğini söylemektedir (Goldthorpe, 1987, 328, 329).

Sınıf oluşumu konusuna bakan Goldthorpe, üyelerinin ilişkili olduğu sosyal kökenleri daha homojen-benzer olan çalışan sınıfa (the working class) karşıtlık içinde düşük düzeyde demografik kimliğe sahip hizmet sınıfını (the service class) gösteren bütünsel (absolute) sosyal hareketlilik eğilimlerini ortaya çıkarmaktadır. (Goldthorpe, 1987, 332, 336). İngiltere’de 1980’li yıllardaki durgunluk boyunca çalışan sınıf hareketliliği şanslarının kutuplaşması, çalışan sınıf içerisinde bir alt sınıfın ortaya çıkmasına yol açmıştır (Goldthorpe, 1987, 337). Goldthorpe’a göre yukarı doğru dikey sosyal hareketlilik yapanlar, genellikle içinde başarılı oldukları var olan sosyal düzeni onayladıkları için toplumda değişim yönünde bir güdü-güç-şiddet ve hoşnutsuzluk olmasından çok tercih edilen bütünleşme ve istikrar eğilimi

yönünde hizmet sınıfına (the service class) doğru geniş bir dikey sosyal hareketlilik ortaya çıkmaktadır (Goldthorpe, 1987, 340). Goldthorpe, yukarı doğru dikey sosyal hareketliliğin toplumu istikrarsızlaştıran birçok etkileri yok edip etmediğine ilişkin tartışmaları sürdürmektedir. Çalışan sınıflar içinde (the working class) sabit kalan ya da aşağı doğru dikey sosyal hareketlilik yapan bireylerde kızgınlık vb belirli tepkileri gözlemlemektedir. Görece hareketlilik oran eğilimlerinin düşük olmasının ve bütünsel (absolute) dikey hareketliliğin gerçek boyutunun yüksek olmasının temel nedenlerini tartışmaktadır. Dikey hareketlilik yapamayan bireyler, ekonomik gelişmelerin sonuçlarından daha çok uzakta kalmakta, henüz makro sosyal eğilimlerden yararlanamamaktadır (Goldthorpe, 1987, 342).

Goldthorpe'un dikey sosyal hareketliliği araştırmak için sınıf yapısal yaklaşımını savunması, genellikle büyük sosyolojik başarı olarak görülmektedir (Muller, 1990; Pawson, 1993). Sınıf şeması yoluyla tanımladığı sınıf yapısındaki tekrar eden ilişkileri araştırarak sınıf yapısı süreçlerine ilgiyi yöneltmektedir. Bireylerin sosyal hareketlerinin yolu, hem sınıf yapısı ile engellenmekte hem de sınıf yapısını yeniden üretmeye yardım etmektedir (Pawson, 1993). Goldthorpe, şunları belirtmektedir: “Doğru olarak açık bir toplumu başarma, zaman içinde sosyal işbölümünde benzer yerleri işgal etme boyutunda kimliği belirlenebilen bireylerin ya da ailelerin toplamı anlamında sınıfların ayrışmasını (decomposition) ya da ciddi zayıflamasını göstermektedir. Bununla birlikte sınıf ilişkileri, değişmeye yüksek düzeyde karşı çıkmakta ve direnmektedir. Bu gruplaşmalar, üstün avantajlar sağlayan konumlardan hoşlanmakla ve yukarı doğru bir mücadelede onlara kâr-kazanç getirmek bakımından dezavantajlar beklememekle birlikte genellikle üstünlüklerini korumak amacıyla kaynakları kendi çıkarlarına kullanmak için daha çok çabalamaktadır. Bu yüzden daha aşağı konumlarda yer alan bireylerin ortak eylemleri yoluyla değişim gerçekleşmektedir. İlgilendiğimiz ve ele aldığımız kadarıyla modern İngiltere’de sosyal hareketlilik temelde sınıflar arası hareketlilik bakımından araştırılmaktadır ” (Goldthorpe ve arkadaşları, 1987, 28, 29). Goldthorpe’ın araştırması ile ilişkili yorumlar şöyle sürdürülmektedir: “Sınıf yapısal perspektiften çözümlenmeyi tercih eden Goldthorpe’un önemli ilgisi, İngiliz toplumunun nasıl, ne kadar açık olduğunu araştırmakla birlikte daha çok sınıf oluşumunun süreçlerini etkileyen hareketlilik örneklerinin nasıl açıklandığına ilişkin farklı sorular yönündedir. Goldthorpe, çözümlenme birimi olarak verili sınıfın dışına ve içine hareket eden insanların oranı yönünde bireylere ödenen ücret-maaştan çok sosyal sınıf gruplaşmalarını tartışmaktadır” (bakınız Pawson, 1993; Savage, 1996).

Kendine yeni üye sağlaması bakımından bir sınıfın oluşumunu değerlendirmek için demografik kimlik, önemli görülmektedir: “Farklı sınıfların kapalılığı (retentiveness) ve homojenliğini tartışmak, demografik kimliğinin derecesini ya da zaman içinde belirli sınıf konumları seti ile ilişkilerinin sürekliliği ile bireylerin ve ailelerin kolektiviteleri olarak demografik kimliği biçimlendirme derecesini ele almanın bir diğer yoludur” (Erikson ve Goldthorpe, 1992, 226). Sınıf çözümlenmesi yoluyla sınıf oluşumunun benzer, ortak örneğini ortaya çıkaran Goldthorpe ve Marshall (1992), ayırt edilebilen hareketlilik özelliklerini sergilemekten çok sınıfları gösteren çeşitli ulusal ortamlara dikkat çekmektedir. Profesyonel ve yönetimsel sınıfların (professional and managerial classes), farklı sosyal kökenlerden gelmekle birlikte kendi sınıfında evlatlarını korumak, sürdürmek için iyi başarı şansına sahip olduğunu ileri sürmektedir. Çalışan sınıf (working class) üyelerinin ise büyük olasılıkla çalışan-sınıf kökeninden gelmekle birlikte çocuklarının çoğu kez yukarı doğru hareketli olduğunu vurgulamaktadır. Goldthorpe, bu yüzden çalışan sınıfın demografik olgunluğunu (onun kendine yeni üye sağlayan verili doğasını) ve hizmet sınıfının (service class) demografik birlik eksikliğini (üyelerinin verili daha çok farklı sosyal kökenlerini) göstermektedir.

Hizmet sınıfı konumlarının hızla genişlemesi, bu sınıfın yeni üyelerinin farklı sosyal kökenlerden gelen insanlardan oluşması, uyumlu bir sınıf kimliğinin eksikliği anlamına gelmektedir.

Savage, Goldthorpe'un statik ve süreklilik bakımından sınıf oluşumunu tanımlamasını çarpıcı görmektedir. Kuşakların ya da bir bireyin yaşamında bir sınıfın üyeleri, sınıf hiyerarşisindeki belirli bir yerde daha çok kaldığında, insanlar daha çok bağlanmakta ve sınıf daha iyi biçimlenmektedir. Kavramlaştırma bakımından hareketlilik ve sınıf oluşumu karşıt olarak tanımlanmaktadır. Sınıf oluşumu, geçmişi, günümüzü ve geleceği birleştirmenin, ilişkilendirmenin özel bir yolunu gerektiren dinamik bir süreç olmaktan çok sabit, değişmez konumlara statik bir bağlanmayla temellendirilmektedir. Sınıf oluşumu ve sosyal hareketlilik, orta-sınıf oluşumundan çok çalışan-sınıfı (working-class) anlamak bakımından daha çok ilgilidir. Savage göre orta-sınıf oluşumu, orta-sınıf insanların olası ödülleri beklediği ve daha uzun sürede bireysel terfi ve ilerleme düşüncesi çerçevesine yerleştirilen iş yaşamı zaman süreciyle kurulan dinamik bir ilişkiyi gerektirmektedir. Bu yüzden iş-meslek ve sınıf hareketliliği, gerçekten işaret edilen sınıf oluşumunun örnekleri ile tutarlı olabilmektedir. Bir sınıfın üyeleri, farklı sosyal kökenlerden gelmelerine karşın yine de bir sınıf kimliğini tanımlamaya yardım eden kariyere başlangıç noktasından çok amaç noktasında benzer, ortak inanç ve bağlılığı paylaşabilmektedir. Goldthorpe'un sınıf oluşumu düşüncesi, köylülere ve çalışan sınıfa (working class) uygulanabilir sınırlı bir anlayışa dayanmaktadır (Savage, 2000, 83, 84).

2. GORDON MARSHALL

Marshall, sosyal hareketlilik çalışmalarının, kavramsal seçim olarak statü hiyerarşisinden çok sınıf yapısı bağlamında yapılması gerektiğini savunmakta ve Goldthorpe'dan şu alıntıyı yaparak onun yaklaşımını kabul etmektedir: "Bu perspektif, önemli sosyolojik anlamları olan sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Kolaylıkla ayırt edilebilen "hareketlilik özellikleri"nden çok farklı ulusal ortamlarda sınıflar gösterilmelidir. Hem bireylerin yaşam süresinde hem kuşaklar arasında akıcılığın olmaması (retentiveness) ve kapalılık derecesinde ya da "gücü tutma"koşullarında dışarıya akış perspektifi (outflow perspective) içerisinde ve sınıf kökenlerinin benzerliği durumunda içeriye akış perspektifinde (inflow perspective) bireyler, bugünkü sınıf üyeliklerini oluşturmaktadır" (Erikson ve Goldthorpe, 1992, 6; Featherman ve Selbee, 1988; Featherman ve meslektaşları 1989; Jonsson, 1991b; Mayer ve meslektaşları, 1989). Marshall'a göre modern toplumlarda hizmet sınıfları ya da maaşlılar, yüksek düzeyde heterojen bir oluşum eğiliminde olmakla birlikte hem kuşaklar içinde hem kuşaklar arasında büyük bir katılık ve kapalılık (retentiveness) durumu vardır. Karşılaştırıldığında çalışan sınıflar (working classes) daha heterojen bir görünümde ve çiftçi sınıfları (farm classes) ise bu heterojenlikten uzak olmakla birlikte bu her iki sınıf, özellikle kuşaklar arasında daha düşük bir gücü yansıtmaktadır. Diğer sınıflar içerisinde küçük burjuvazi ve el emeğine dayanmayan işlerde rutin biçimde çalışanlar arasında benzerlik, iş-çalışma yaşamı ve kuşaklar arasında akıcılığın olmaması durumu, yine farklılıklar göstermektedir. Sınıflar, farklı yörüngeler ya da ortaya çıkış tarihi ya da ekonominin yapısal gelişimi yönündeki ilişkilerdeki eğilim ve büyüme olarak anlaşılardan ya da bir biçimde tabaka, statüye ya da prestije dayalı olarak tanımlanmamaktan çok ulusal ekonominin farklı sektörleri içerisinde iş (employment) ilişkilerine dayanarak belirlenmektedir. Farklı sınıflar, bütün yapısal etkilerden bağımsız olarak hareketlilik ya da hareketsizlik gibi belirli eğilimlerle ilişkilendirilmektedir (Marshall, 1997, 55, 56).

Gordon Marshall ve meslektaşları (1997), eğitimsel kazanımın, sosyal sınıf kökeni ile hareket edilen-ulaşılan sosyal sınıf yeri arasındaki ilişkilere aracılık etme

durumunu araştırmakta, eğitim düzeyinde sınıf farklılıklarının açık ve belirgin olduğunu vurgulamaktadır: “Eğitimin her düzeyinde doğdukları sosyal kökene göre bireylerin ulaştığı sosyal sınıf yerlerinde farklılıklar vardır. Hizmet sınıfı (service class) (ya da hatta el emeğine dayanmayan işlerde rutin biçimde çalışan) kökenli bireyler, büyük olasılıkla sınıf yapısı içinde görece olarak ayrıcalıklı konumlara ulaşmaktadır” (Marshall ve meslektaşları, 1997, 80). Marshall ve Swift’e göre bireylerin sınıf kökeni, elde edilen niteliğin düzeyine bağlı olarak hizmet sınıfı (service-class) konumuna ulaşıp ulaşmamasını belirgin biçimde etkilemektedir. Örneğin bulguları, % 43 oranında hizmet sınıfı kökenli (service-class origins) insanların niteliklerin orta düzeyi ile birlikte hizmet sınıfı iş-meslek konumlarına (service-class occupational positions) ulaştığını göstermektedir. alışan sınıf kökenli (working-class origins) insanların ise % 15 oranı, niteliklerin aynı düzeyi ile birlikte hizmet sınıfı konumlarına ulaşmaktadır (Marshall, 1997 ve Swift 1993). Eğitimsel nitelikleri kazanan insanların sayısında artış olmakla birlikte eğitime giriş ve eğitimden yararlanma olanakları bakımından sınıfsal farklılıklar sürmektedir. Son 20 yılda “sınıf etkileri”nin zayıfladığı görülmektedir. Verilen eğitimsel kazanımın aynı düzeyi ile daha yüksek dereceli profesyoneller ve yöneticiler sınıfı (sınıf I) ya da orta dereceli profesyoneller ve yöneticiler sınıfı (sınıf II) kökenli bir insanla karşılaştırıldığında el emeğine dayalı beceri gerektirmeyen işlerde çalışan işçi sınıfı kökenli bir insanın maaşlı işlere-mesleklere ulaşma olasılığı, yaklaşık olarak yarıya düşmektedir (Marshall ve meslektaşları 1997, 129).

Marshall ve meslektaşları (1997), babanın sosyal sınıfının, çocukların eğitimini etkilediğini düşünen doğrusal modelleri kullanarak savlarını desteklemektedir. Onlar, bilgi, yetenek, başarı ltne göre seçim modeli (merit-selection) olarak eğitimsel kazanımdan bağımsız biçimde babanın sınıfının oğlunun sınıfını etkilemesine izin veren daha uygun bir modeli elde etmelerine karşın ilerlemelerin orta düzeyde (modest) olduğunu göstermektedir. Sınıf, ocukların hareket ettiği-ulaştığı sosyal sınıf yerini bağımsız olarak etkilemesine karşın, model içinde bağımsız olmayan etkiler varsayıldığında sadece durumun % 8 oranı, yanlış sınıflandırılmaktadır. Ayrıca, İngiltere durumunda bilgi, yetenek ve başarı ltne göre seçim modeli (the merit-selection), diğer birçok ülkelere benzemektedir. Sadece Bulgaristan’da anlamlı biçimde daha etkili olmaktadır (Savage, 2000, 90). Marshall ve meslektaşları (1997), Nuffield sosyal hareketlilik çalışmasının bir parçası olarak yaptıkları ve aynı zaman döneminde biriken, örneklem boyutu artan araştırmalar ile diğer araştırmaları karşılaştırarak zaman içerisindeki değişimlere bakmakta ve çok gcl olmaya devam eden “mezun olmanın getirilerini” açıkça göstermektedir. Mezun olmayanlara göre mezun olanların hizmet sınıfına (the service class) ulaşma olasılıkları 1972’de 87: 1 ve 1989’da 82:1 biçimde görülmektedir. İleri eğitime (A düzeyine karşılık) sahip bireyler için getiriler, yüksek eğitimin genişlediği, yaygınlaştığı dönemlerde eğitim diplomalarının büyük olasılıkla değerinin düştüğünün bir işareti olarak oldukça azalmaktadır. Göze arpan bulgular, farklı sınıf kökenlerinden çocukların başarı şansları ile ilgili görünmektedir. 1972’de el emeğine dayalı beceri gerektirmeyen işlerde çalışan babanın oğluyla karşılaştırıldığında, daha yüksek hizmet sınıfı babanın oğlunun hizmet sınıfı işe-mesleğe (service-class employment) hareket etme olasılığı, 6: 1’dir. Yani karşılaştırıldığında st ya da orta dereceli profesyonel konumlara hareket edenler arasında hizmet sınıfı (service class) kökenli 6 birey bulunurken, çalışan sınıf (working class) kökenli birey ise 1 tane yer almaktadır. 1989’da bu oranlar 2,2: 1 biçiminde yarıdan daha aşağıya düşmektedir. Yani st ya da orta dereceli konumlarda yer alan hizmet sınıfı kökenli birey 2,2 iken, çalışan sınıf kökenli birey 1’dir. 1972’de ve 1989’da elde edilen bulgular karşılaştırıldığında zaman içerisinde st ya da orta dereceli profesyonel ve yönetimsel konumlara

hareket eden çalışan sınıf kökenli bireylerin hizmet sınıf kökenli bireylere göre arttığı ortaya çıkmaktadır. Marshall ve meslektaşları'na göre sosyal sınıf kökeninin maaşlı iş-meslek elde etme şansına doğrudan etkisi, son 20 yılda anlamlı biçimde azalmaktadır. Bu dikkat çeken bulgular, anlamını ve değerini göstermektedir. Sınıf etkilerine, eğitim süreçleri artan biçimde aracılık etmektedir. Ayrıcalıklı aileler, çocuklarının akranlarına göre daha iyi eğitimsel nitelikleri edinmesini belirli araçlar yoluyla sağlayarak avantajlarını çocuklarına geçirmektedir. Avantajların diğer bütün türleri, güvenilir olmakla birlikte en önemlileri, çocukların eğitimsel performansını geliştirmek için harekete geçirilebilen araçlar olarak görünmektedir (Marshall ve meslektaşları, 1997, 127).

Eşitsizliğin kökeni ve açıklaması ile ilişkili olarak radikal (sınıf) açıklamalarına karşı işlevselci (liberal) yaklaşımı ya da uzlaşmaya karşı çatışma yaklaşımını içeren önemli tartışmalar sürmektedir. Sosyal hareketliliğin düzeyi artmasına karşın, görece sosyal hareketlilik oranlarının belirgin biçimde değişmez ve sabit kaldığı söylenmektedir. "Nuffield" yaklaşımı, ileri sürülen etkilerin hiçbir şeyi "gerçekten" değiştirmediklerini ortaya çıkarmakta ve değişmez, sabit sosyal akıcılığı (sınıf kökenine bağlı görece sosyal hareketlilik şanslarının değişmezliğini, sabitliğini) önemle vurgulamaktadır. Örneğin İngiliz toplumu, birinci dünya savaşı dönemine göre günümüzde daha açık değildir (Marshall, 1997, 1). Yine de bütünsel (absolute) sosyal hareketlilik oranları (ya da yapısal hareketlilik) artmakta ve çalışan sınıf (working-class) üyesi annelerin-babaların çocukları için yukarı doğru dikey sosyal hareketlilik fırsatları, gerçekte çarpıcı biçimde genişlemektedir (Crompton, 1998, 217).

Marshall'a göre eğitimin sınıf gücünü azaltmak için etkili olduğuna ilişkin ileri sürülen bulgular, yetersiz ve zayıftır (Marshall, 1997, 57). Meritokrasi (meritocracy) yolu ile sınıf eşitsizliklerinin azaltılacağını ileri süren belirli eğilime yüksek düzeyde direnme ve karşı koyma beklenebilmektedir. Eğitim, iş yaşamı şanslarını belirlemede daha önemli olduğunda, görece olarak avantajlı sınıf üyeleri, çocuklarına eğitim sağlamak için diğerleriyle rekabet edebilir üstünlüklerini, avantajlarını sürdürmek amacıyla daha güçlü kaynaklarını kullanma yönünde çabalamaktadır. Halsey'in (1977, 184) belirttiği gibi verilen güçler (ascriptive forces) kendilerini "başarı" olarak ifade etme yollarını bulmaktadır. Eğitimsel kazanımda sınıf farklılıkları bazı boyutta azaldığında, meritokratik (meritocratic) seçim tehditlerine karşı daha avantajlı sınıflarda aile olanakları ve kaynakları, çocuklarının sınıf başarı şansını korumalarına yardım etmek için diğer yollarla uygulanabilmektedir (bakınız Marshall ve Swift). Marshall görüşünü şöyle sürdürmektedir: "Biz eğitim sistemindeki ve işlevindeki değişmeler yoluyla sınıf eşitsizliklerinin asla azaltılmadığına ilişkin savı vurgulamak istemiyoruz. Liberal kuramcıların istedikleri gibi sosyal süreçlerin sadece endüstri toplumlarının gelişimlerine özgü biçimlerinde otomatik ve iyimser sonuçlar olarak büyük olasılıkla gerçekleştiğini kabul etmek için bir neden görülmemektedir" (Marshall, 1997, 58).

3. PETER SAUNDERS

Saunders, sınıf kökeninden çok yeteneğin ve çalışmanın-çabanın iş-meslek başarısına yol açan en önemli özellikler olduğunu ileri sürmektedir Ulusal Çocuk Gelişimi Araştırmasından elde ettiği bulguları kullanmakta, boylamsal araştırma 1958 yılında aynı haftada doğan 17.000 çocuk üzerinde yapılmaktadır. Bu araştırma, 11 yaşına ve 33 yaşına geldiklerinde çocuklara zeka testi uygulamaktadır. Sonuçlar, insanları daha yüksek düzeyde iş-meslek konumlarına ulaştırıp ulaştırmamakta etkili olduğuna inanılan en önemli faktörler olarak görülen motivasyon ve çalışma tutumları gibi diğer bireysel niteliklerle birlikte 11 yaşında çocukların ölçülen zekasını göstermektedir. Saunders, İngiltere'nin sınıf güdümlü

olmaktan çok gerçekte meritokrasinin (meritocracy) işlediği bir toplum olduğu sonucuna varmaktadır (Crompton, 1998, 216). Deneysel olarak Saunders'ın savı, boylamsal bir araştırma niteliğinde olan Ulusal Çocuk Gelişimi Araştırması çerçevesinde daha erken dönemlerde anneleri-babaları ile birlikte araştırılan bireylerden 7, 11, 16, 23 ve 33 yaşlarına geldiklerinde toplanan verilerin çözümlenmesi ile temellendirilmektedir. Saunders, yetenek, motivasyon ve yapısal değişkenleri ayırt etmektedir. Farklılaşan yetenek değişkenini, yetenek testlerinde bireylerin gösterdiği performansla ölçmekte, motivasyonu tutum sorularına verdikleri cevaba göre belirlemekte, yapısal faktörleri ise bireylerin aile ortamında anne-babasının tutumları, ailenin yaşadığı evin kalabalıklığı vb örneklerle tanımlamaktadır. Saunders, motivasyonları ve çalışma tutumları ile anlaşılabilir bireylerin yeteneğinin 33 yaşlarına geldiklerinde bireylerin iş türüyle ölçülen yukarı doğru dikey sosyal hareketliliğin en iyi belirleyicisi ya da öngörücüsü (predictor) olduğunu göstermektedir (Saunders, 1997, 271). Yetenek eksikliği, aşağı doğru hareketliliğin en önemli belirleyicisi olmaktadır. Bu sonuçlar, popüler sosyal hareketlilik görüşlerinin bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Testlerle ölçülen yeteneğin gerçekten ne olduğu, en tartışmalı konu olarak görülmektedir. Saunders, zeka (IQ) testlerinin zekanın tam mükemmel bir ölçüsü olmamakla birlikte sahip olduğumuz zekanın en iyi göstergesi olduğunu ve sınav sonuçlarından kesinlikle daha iyi olduğunu ileri sürmektedir. Zeka testlerinin psikolojide belirtilen öğrenilmiş yeteneğe karşı doğuştan-kalıtsal yeteneği nasıl, ne kadar çok ölçtüğü sorunu büyük ölçüde konu dışı görülmekte ya da tartışılmamaktadır (Saunders, 1997, 277). Ulusal Çocuk Gelişimi Araştırmasında kullanılan yetenek testlerinin gerçekte zeka testleri olarak kabul edilmemesi bir yana, bu testlerin öğrenilmiş yeteneği mi ya da doğuştan-kalıtsal yeteneği mi ölçtüğü konusu kesinlikle eleştiriye açık olmaktadır. Sadece öğrenilmiş yeteneği ölçtüğünde testlerin empirik anlamının daha avantajlı ailelerin yapısal olarak çocukların yeteneklerini en iyi biçimde geliştirebildiğini ileri süren savlar olarak görülemeyeceği vurgulanmaktadır. Bu testlerde çalışan sınıf (working class) çocuklarına göre orta sınıf (middle class) çocuklarının daha çok yeteneğe sahip görünme nedenlerinin kesinlikle belli olduğu ifade edilmektedir (bakınız Savage ve Egerton, 1998). Saunders, çözümlenmesinde iş-meslek sonuçlarını en açık olarak öngören (predict) ya da belirleyen üç değişkeni sınav performansını, nitelikleri ve ilk işin sosyal konumunu göstermektedir (Saunders, 1997, 275).

Savage, Saunders'ın bir kişinin başardığı sosyal durum ile en iyi karşılıklı ilişki içerisinde görülen ve bir dizi farklı bağımsız değişkenlerin dışında ayırt edilen düşünceye yöneldiğini söylemektedir. Savage, Saunders'ı eleştiren şu görüşlere yer vermektedir: "Tamamen yeteneğin durumuna dikkat çekildiği gibi birbirleriyle karşılıklı ilişki içerisinde olan bu değişkenlerin biz birbirlerinden bağımsız hareket ettiklerini gerçekte güvenilir biçimde ölçtüğümüzden asla emin değiliz. Bu, bireyci paradigmayı benimsemenin problemlerini göstermektedir. Bireysel ölçüldüğü kadarıyla sadece yapısal süreçlere bakılan yerde örneğin, anne-babanın evinde kalabalığın olduğu yer, sosyal dezavantajların bir ölçüsü olarak alınmaktadır. Yapısal değişkenler, bireysel değişkenlere karşıt konumlandırılmamalı ve görece önemi empirik olarak düzenlenmelidir." Savage göre dezavantajlı kökenlerden gelen yetenekli genç insanlar, daha düşük yetenekli gruplara göre durumu daha iyi olma eğilimindedir. Bununla birlikte orta sınıf işlerinin (middle-class jobs) sayısının arttığı toplumda çalışan sınıf çocuklarının (working-class children) çekici gelen bu yeni konumları doldurması olasıdır. Gerçekten daha parlak sayılan bireylerin bu özelliklere sahip olmayanlara göre bu işlerde yer alması gerçekten olası ve oldukça akla yakındır. Bununla birlikte bu durumda "parlaklık", hareketliliğe neden olmamaktadır. O, sadece hareket etmeyen bireylerden yukarı doğru hareket eden bireyleri ayırt eden süzgeçtir. Bireylerin

yeteneği ve yukarı doğru dikey hareketliliği arasındaki belirli karşılıklı ilişki, sosyal sınıf gücü ile tutarlı olabilmektedir (Savage, 2000, 77).

Saunders (1990), Goldthorpe’u İngiltere’nin durumu ile ilgili sunduğu verilerde politik eğilimli olmakla suçlamaktadır. Diğer “sol-kanat” sosyologlar gibi Goldthorpe’un çağdaş İngiltere’nin sosyal hareketlilik örneklerini çözümlemeye genellikle benzer stratejiler izlediğini, özellikle Essex üniversitesinde Marshall ve meslektaşları’nın (1988), bütünden çok görece sosyal hareketlilikle daha çok ilgilendiğini ileri sürmektedir. Saunders, iş-meslek yapısındaki değişmeler ve ikinci dünya savaşından beri ekonominin büyümesi ile birlikte sosyal hareketlilik oranlarında bütünsel (absolute) artışın anlamını vurgulamaktadır. O, İngiliz toplumunun “açıklık”tan yoksun olduğuna ilişkin varsayımın sağlam temele dayanmadığını ileri sürmekte ve “yaşam şansları”nı biçimlendiren farklı yeti, yetenek ve güçlerin toplumda rasgele dağıtıldığını tartışmaktadır: “Goldthorpe ve diğer çağdaş sosyologlar, insanların kaderini önemli biçimde etkileyen doğal eşitsizlikleri inkar etmektedir. Örneğin, nüfusun yarısı, çalışan sınıfı (the working class) açıklamaktadır. Goldthorpe ve Essex araştırmacılarına göre bütün doktorların, yöneticilerin ve tepedeki sivil hizmetlilerin yarısı, çalışan sınıfı (the working class) oluşturmaktadır. Goldthorpe gibi bu grupların dörtte birini çalışan-sınıf (the working-class) kökenli olduğunu bulduğumuzda bu akıl yürütmeye göre sınıf güdümlü ve adaletsiz-eşitsiz olmasına ve sosyal engeller yer almasına karşın biz toplumu tamamen “açık” olduğunu varsayarak doğrulamaktayız. Diğer “sol” sosyologların ve John Goldthorpe’un idealize ettikleri dünyada insanların kaderi, rasgele belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü yetenekler rasgele dağıtılmaktadır. İngiliz toplumu, çalışan sınıf kökenli (working-class origins) insanların bütün en üst düzey işlerde (the top jobs) çoğunluğu oluşturmadığını gösteren veriler ışığında temellendirilmek istenmektedir. Bu sav, modern sosyolojide henüz çok seyrek sorgulanmaktadır” (Saunders, 1990, 83).

Saunders, Hayek gibi ekonomistler tarafından geliştirilen ve merkezi olarak düzenlenen sosyo-ekonomik sistemlere göre daha dinamik olduğu kabul edilen kapitalist piyasa içinde eşitsizliklerle birlikte görece düzenleme yokluğu yönünde neo-liberal politik savları tercih etmektedir. Böyle bir durumun bütün olarak toplumunun daha çok maddi yararına olduğuna inanmaktadır. Goldthorpe ise anonim şirketleşmeyi (corporatism) ya da piyasa düzenlemesinin belirli bir düzeyini savunmaktadır (Goldthorpe, 1984). Saunders’ın savı, en iyilerin en çok başarılı olmasına izin vereceğine inanılan düzenleme yokluğuna ilişkin neo-liberal varsayımı içermektedir. Rekabetin düzeyi ne kadar büyük ise büyük olasılıkla gerçek meritokrasinin (meritocracy) o kadar başarılı olacağı tahmin edilmektedir. Liberallerin görüşünü yansıtan işlevselci tabakalaşma kuramı, en büyük ödüllerin, işlevsel olarak en önemli ve en iyi olanlara verilmesi gerektiğini vurgulamakta ve sosyal eşitsizliklerin, en nitelikli bireylerle doldurulan en önemli konumlar yoluyla yavaş yavaş gelişen bir araç olduğunu tartışmaktadır. İş-mesleki sınıf (occupational class), bir konumun en önemli göstergesi olduğunda ve eğitim, nitelik düzeyinin bir göstergesi olarak kabul edildiğinde işlevsel kuram, bireylerin daha yüksek düzeyde niteliklere sahip olduğunda daha üst sınıf konumlara ulaşacağını, ayrıca eğitimin daha yüksek düzeyde iş-meslek (higher-level jobs) elde etmek için sınıf kökeninden daha önemli olduğunu ileri sürmektedir (Crompton, 1998, 215, 216).

İş-meslek başarısını sınıf kökeninden çok bireyin yeteneği ile açıklayan Saunders, orta sınıf çocuklarının sınıf avantajlarını elde etmelerinde özel okulların temel bir rol oynadığını kabul etmektedir (Crompton, 1998, 221, 222). İngiliz eğitim sisteminin özellikle seçkin olduğu, özel okulların rolünün çok önemli olduğu ileri sürülmektedir. Fransa ve Almanya örneğinde en üst (top) okullar, kesinlikle seçkin ve yüksek düzeyde seçici olmakla birlikte yine de devlet okullarıdır (Adonis ve Pollard, 1997). İngiltere’de 1996 yılında (A düzeyi

performans anlamında) 200 en üst (top) okul içerisinde 22 tanesi özel okuldur. Eğitim kurumlarında özel okullar % 7 oranla yer almakla birlikte Oxford ve Cambridge üniversitelerine giren öğrencilerin yarısı, özel okullardan gelmektedir. Devlet okullarına göre özel okullar, daha çok kaynaklara, daha küçük sınıflara ve çok daha iyi akademik sonuçlara sahip olmaktadır. % 43 oranının ulusal ortalaması ile karşılaştırıldığında, özel okullarda öğrencilerin % 80 oranı, ortaöğretim genel sertifikasında (GCSE'de) beş ya da daha çok A-C'yi geçmektedir. A düzeyi dereceleri ve hemen hemen % 90 oranı üzerine taşınan bu farklılıklar, yüksek öğretimde devam etmektedir. Özel okullar, bu yüzden iyi akademik sonuçlar yaratmak için son derece etkili olmaktadır. Özel okullar, sürekli seçkin kurumlar olmakla birlikte 19. ve ilk 20. yüzyıllarda sınav başarısından çok kibarlık (gentlemanly) kültürünü sürdürmek ve üretmek için daha önemli görülmekteydi. Eğitimsel nitelikler için istekler, mesleki yarışta dayanak ve güvence olmaktadır. Özel okullar, üretilen eğitimsel nitelikli kapasiteleri geliştirmekte, iyileştirmekte ve genişletmektedir (Adonis ve Pollard, 1997).

Tartışmalarda iki konum, birbirine belirgin biçimde tamamen karşıt olarak görülmektedir. Marshall ve Swift, sınıf kökenlerinin (class origins) eğitimsel düzeyleri etkilediğini ileri sürmektedir. Saunders ise sınıf kökeninden çok yeteneğin (ability) ve çalışmanın-çabanın (effort) daha önemli olduğunu kabul etmektedir. Açık biçimde çatışan bu savların, bazı geçerli yönleri olduğu vurgulanmaktadır. Sınıf eşitsizlikleri, adaletsiz biçimde birçok avantajlar sağlamayı sürdürmekle birlikte İngiltere gibi bir toplumda hangi sınıf kökeninden olursa olsun yetenekli ve sıkı, çok çalışan insanların bu özelliklere sahip olmayanlara göre büyük olasılıkla mesleki olarak başarılı olabildiği söylenmektedir. Gerçekte her iki sav, diğerinin durumunu desteklemek için kullanılabilen bulguları ortaya çıkarmaktadır. Marshall ve arkadaşları, yıllar içerisinde sınıfın iş-meslek kazanımına olan etkisinin azaldığını ileri sürmekte ve daha büyük meritokrasi yönünde bir hareketin olduğunu belirtmektedir. Saunders'ın bulguları ise özel okulların hizmet sınıfı (service class) olarak adlandırılan ve yüksek dereceli konumlarda yer alan profesyonellerin ve yöneticilerin (sınıf I'in) ve orta dereceli yerlerde bulunan profesyonellerin ve yöneticilerin (sınıf II'nin) çocuklarının aşağı doğru dikey sosyal hareketliliğini önlemek için önemli olduğunu ve özel okulların orta sınıf annelere-babalara, daha az yetenekli evlatlarını aşağı doğru dikey sosyal hareketliliğe karşı korumak için bazı araçları sunabildiğini göstermektedir (Saunders, 1997, 273). Bu tartışmalar, ya bu konumdan ya da diğer konumdan çok her iki konumla iyi temellendirilmektedir.

4. MIKE SAVAGE

Savage, eğitimin sınıf süreçlerinin işlemlerine ne kadar yardım ettiğini belirlemeye çalışan geniş bir sınıf yapısal perspektifi kabul etmekte ve tabakalaşma düzeninde eğitim süreçlerinin merkezi rolünü vurgulamaktadır. En ilginç başlama noktası olarak orta sınıfı yeniden üretmek için kültürel sermayenin rolüyle ilgili Bourdieu ve Passeron'un (1973) savını göstermektedir. Bourdieu ve Passeron, büyük boyutlu anonim şirketlerin sahipliğinin büyümesi ile mülkiyet sahibi kişilerin öneminin azaldığı kapitalizmi (depersonalized capitalism) tartışmaktadır. Orta sınıf ailelere doğrudan mirasla mülkiyetin avantajları geçmemektedir. Eğitim sistemi yoluyla gerçekte orta sınıf avantajlarını yeniden oluşturmaya izin veren mekanizmalar geliştirilmektedir. Orta sınıf anneler-babalar, işlerini-mesleklerini çocuklarına geçirememelerine karşın onlar, eğitim sistemi içinde çocuklarına onları iyi yapabilecek uygun kapasite türlerini kazandırabilmektedir. Sonuç olarak eğitim diploması, eğitim performansına bağlı olarak girilen iyi işlere-mesleklere yol açabilmektedir (Savage, 2000, 88). Savage, eğitim sisteminde orta sınıf çocuklarının daha iyi performansı, onların doğuştan üstün yeteneklerini

yansıtılabildiği için sınıfın azalan etkisine işaret etmektedir. Eğitimsel kazanım bazı boyutlarda özel okul, özel öğretim vb. yolla satın alınabildiği ya da uygun kültürel kaynaklarla teşvik edilebildiği için sosyal sınıfın gücünün eğitimsel süreçler yoluyla işlediğini söylemektedir. Heath ve Cheung'ın (1999) özel okulların eğitimsel kazanıma ve sosyal hareketliliğe etkilerini konu alan çalışması, özel okulların çocukların kaderleri üzerinde anlamlı bir etkisini sürdürmekle birlikte öğrencilere eğitim testlerinde iyi performans göstermelerini sağlayabilmeleri nedeniyle etkilerinin günümüzde geniş biçimde var olduğunu göstermektedir. Sınıf etkilerine, artan biçimde eğitimsel kazanım süreçleri aracılık etmektedir (Savage, 2000, 90, 91).

Savage, modern sınıf sisteminin yeniden üretilmesinin diğer çocuklara göre orta sınıf çocuklarını eğitim sisteminde sistematik olarak daha iyi yapmaya izin veren ve sonra daha ayrıcalıklı iş-meslek biçimlerine hareket etmek için avantajlar kazandıran bir eğitim sisteminin varlığına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Bulgular, gerçekten orta sınıf süreçlerinin yeniden üretilmesi durumunun sağlamaştırıldığını göstermektedir. Marshall ve meslektaşları (1997), profesyonel ve yönetici orta sınıflara doğru hareket etmede başarılı olmuş nitelik düzeyinin derecesini kazanan hizmet sınıfı oğulların % 89 oranını ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte eğitim süreçleri, orta sınıfı yeniden üretmeyi sağlamak için sürekli düzgün biçimde işlememektedir. Savage göre Goldthorpe (1996), Halsey ve meslektaşları (1980), daha alt sosyal sınıflardan çocukların maaşlılara (the salariat) doğru hareket etme düzeyini vurgulamakta ve benzer nitelik düzeyinde profesyonel ve yönetici kökenlilerin sadece % 46 oranında olduğunu belirtmektedir. Daha alt sınıftan çocukların okulda iyi olmaları, dereceler elde etmesi ve orta sınıf işlere-mesleklere hareket etmesi olasıdır: Bu sosyal hareketlilik için bir araç olmaktadır (Savage, 2000, 89).

Savage göre Goldthorpe'un çalışması genellikle sosyal hareketliliği etkileyen sosyal sınıfın önemine ilişkin güçlü bir savı ele almakta (bakınız örnek için Payne, 1990, 1992; Saunders, 1995), sınıf ve sosyal hareketlilik arasındaki ilişkiler konusunda sosyal sınıfın insanların sosyal hareketlilik şansları üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu vurgulayan önemli bir savı dile getirmektedir. Örneğin, orta sınıf (the middle class) bireylere göre çalışan sınıf (working-class) kökenli bireylerin durumunun iyi olması daha düşük bir olasılıktır. Diğer bir sav ise sosyal hareketliliğin sınıf yapısı içerisinde hareketlilik olarak en iyi biçimde kavramlaştırılabileceğini söylemektedir. Bu durumda ilgi, sınıflar arasında bireylerin akışı bakımından anlaşılan sosyal hareketlilikte olmaktadır (Savage, 2000, 76). Savage göre İngiltere ve Galler bölgesi, yüksek derecede hareketlilikle karakterize edilmektedir. Goldthorpe ve arkadaşlarından alınan ve 1972'de yapılan Nuffield araştırmasına dayanan "içeriye akış tablosu", farklı sosyal sınıflardan gelen bireylerin verili sınıflar içerisinde babalarını göstermektedir. Bulgular, çarpıcı sosyal akışı ortaya çıkarmaktadır. Babalar, oğulları ile aynı sınıflarda olma eğiliminde değildir. Yarı-beceri çalışanlarda babaları ile aynı sınıfta olan oğullar % 42 oranla en yüksek düzeydedir. Babası ile aynı sınıfta olan oğulların oranı, becerisiz çalışanlarda % 37 oranında, kendi işinde çalışanlarda % 27 oranında ve üst hizmet sınıfında (the upper service class) % 25 oranında yer almaktadır. Diğer orta sınıf gruplar, konumları içinde önemli ölçüde hareketlilik yapmaktadır. Sadece el emeğine dayalı işlerde çalışan iki sınıfta bireylerin üçte birinden fazlası, babası ile aynı sınıfta yer almaktadır (Savage, 2000, 78, 80).

Yapısal sınıf yaklaşımının en azından daha ikna edici olduğuna dikkat çeken ve Goldthorpe'un günümüzde geniş bir yapısal perspektif içinde bireylerin yeteneklerinin rollerini araştırdığı için (ve bakınız Devine 1998) iyi temellendirmeler yaptığını dile getiren Savage, Saunders'ın bireysel hareketlilik üzerine odaklanmasını eleştirmektedir. Savage ve Egerton (1998), daha çok

bireylerin başarı ya da başarısızlık arasındaki karşılıklı ilişkilere bakmak anlamında değil, bireylerin yetenek düzeylerine göre sosyal sınıflar arasında hareketinin ne kadar, nasıl değişebildiğini tartışmakta ve Saunders'ın çalışmasındaki gibi yeteneğin bağımsız bir değişken olmaktan çok aracılık eden bir değişken olduğunu ileri sürmektedir. Savage'e göre yüksek yetenekli çalışan sınıf çocukları (working-class children) ile yüksek yetenekli orta sınıf çocukları karşılaştırıldığında kaderleri arasında belirgin sınıf farklılıkları vardır. 33 yaşına geldiğinde el emeğine dayalı işlerde çalışanlar arasında büyük iş sahiplerinin (large business owners) ve yöneticilerin "yüksek yetenekli" oğullarının sadece % 7 oranı yer alırken, el emeğine dayalı ve beceri gerektirmeyen işlerde çalışanların (unskilled manual workers) "yüksek yetenekli" oğullarının ise % 38 oranı, el emeğine dayalı işlerde çalışmaktadır. Orta sınıfa katılanlar arasında profesyonel babaların "düşük yetenekli" oğullarının yarısı (% 50 oranı) yer alırken, el emeğine dayalı ve beceri gerektirmeyen işlerde çalışanların "düşük yetenekli" oğullarının ise % 10 oranı, orta sınıfa katılmaktadır. Ölçülen yetenek düzeyi benzer olan bireyler arasında bile sınıf farklılıkları varlığını sürdürmektedir. Çalışan sınıf çocuklarıyla karşılaştırıldığında orta sınıf çocukları, yüksek yetenekleriyle orta sınıf işleri (middle-class jobs) daha çok elde edebilmektedir. Bu durum, büyük olasılıkla kullandıkları üstün kaynaklarla ilişkili görünmektedir (Savage, 2000, 91).

Savage, "yüksek" ya da "düşük" yetenekli olarak değerlendirilen farklı sosyal sınıflardan çocukların oranlarındaki farklılıkları göstermektedir: "Profesyonellerin oğullarının "yüksek" yeteneklileri % 87 oranında iken "düşük" yeteneklileri ise % 13 oranındadır. Beceri gerektirmeyen işlerde çalışanların (unskilled worker) oğullarının "yüksek" yeteneklileri % 32 oranında iken "düşük" yeteneklileri ise % 68 oranındadır. Kız evlatlarda bu farklılık daha da artmaktadır. Profesyonellerin kızlarında "yüksek" yeteneklileri % 94 oranında iken "düşük" yeteneklileri ise % 6 oranındadır. Beceri gerektirmeyen işlerde çalışanların kızlarının "yüksek" yeteneklileri % 36 oranında iken "düşük" yeteneklileri ise % 64 oranındadır. Sınıf etkilerine, bireylerin "yetenek" düzeylerinin aracılık ettiği görünmektedir. Bu, açık olmayan nedenlerdir. Söz edildiği gibi bu durum, doğuştan yetenekten çok öğrenilmiş yeteneği ya da belki orta sınıfın genetik doğuştan gelen özel yeteneğinin farklı türlerini kullanan bireylerin boyutunda yetenek testlerinin sosyal eğilimini yansıtabilmektedir. Önemli bir nokta olarak, bazı süreçlerin arkasındaki sınıf avantajlarının ve dezavantajlarının bireylerle işlemesine dikkat çekilmektedir" (Savage, 2000, 91, 92).

Savage ve Egerton (1998), erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların hareket edecekleri, ulaşacakları iş ya da meslek yerinin babalarının sınıfından çok daha az etkilendiğini söylemekte ve yetenek düzeylerini açıklamaya katmaktadır. Bununla birlikte temel istisna olarak, profesyonellerin kızlarının profesyonel ve yönetsel işlere yerleştirilme şansları örneğin müdürlere (managers) ya da küçük iş sahibi bireylere göre çok daha iyidir. Hizmet sınıfı babaların (service-class fathers) oğulları, ayrıcalıklı sınıflara kendilerinin hareket etme şanslarına izin veren diğer kaynaklara sahipken, kadınlar, sahip olduğu yüksek yeteneğe ve bu iyi eğitimsel nitelikleri dönüştürmeye daha çok güvenmektedir. Savage, sınıf etkilerinin hem bireylerin eğitim süreçlerinde performansı hem bireylerin yetenekleri bakımından bireyler yoluyla işlediğini ileri sürmektedir. Bireylerin iş yaşamı hareketliliğinin rolü, sınıf oluşum süreçlerini etkilemekte ve sınıf sonuçlarını yaratmaktadır. İş yaşamı hareketliliği ve kuşaklar arası hareketlilik arasındaki ilişki, yeni literatürde daha çok tartışılmaktadır (Sorensen, 1986; Erikson ve Goldthorpe 1992; Savage ve meslektaşları, 1992).

Savage, meritokratik (meritocratic) değerleri onaylayan popüler hareketlilik algılamaları ile sınıfın rolünü vurgulayan sosyolojik çözümler arasındaki uçuruma, sınıf çözümlemesindeki açmazlar ya da çıkmazlar olarak bakmakta ve

süreçte bu iki bağın daha etkili yollar olduğunu vurgulamaktadır: “Çok çalışmanın, bir şeyi başarma, elde etme tutkusunun ve eğitimsel üstünlüğün yararı düşünüldüğünde gerçekte insanların kaderlerini etkileyen önemli özellikler olduğu görülmektedir. Bu özelliklere sahip olmayanlara göre bireylerin doğuştan getirdiği yetenekleri ya da büyük olasılıkla daha iyi başarı şanslarına sahip olan tüm bu özellikleri dile getirmek güvenilir olmaktadır. Böylece, sınıfın, bu yararlı ve değerli özelliklere yerleştirilmesi, çok önemli ekleme olmasına karşın sosyal hareketliliği algılama durumu, geniş ölçüde doğru olmaktadır. Sınıf, bireyin yeteneklerinden daha önemli değildir: Sosyal hareketlilik, sınıf süreçlerinden çok bireylerle işlemektedir. Ayrıca sınıfın etkisi, bir bireyin dışında duran büyük sosyal süreçlerle işliyor ise bireylerin olayları etkileyebilme gücü azalmakta, onun mekanizmasını derinlemesine düşünmeye ve kaygılanmaya gerek yoktur. Fakat kesinlikle sınıf, bireylerin eylemleri ile yasalaştırmaya (enact) gerek duyulduğu için önemli olmaktadır” (Savage, 2000, 95, 96). Savage göre gerçekte sınıf, yüksekte oyuncak bebeğin ipini çeken yukarıda-üstte kukla ustası gibi durmamaktadır. Daha doğrusu sosyal hareketlilik, bireyselleşen süreçler (individualized processes) aracılığıyla işlemektedir. Sınıf etkileri, hem çocukların yetenek testlerindeki performansında hem yüksek düzeylerde eğitimsel kazanım elde edebilme yeteneklerinde görülmektedir. Sosyal sınıfları değil, eğitimsel kazanım düzeylerinin bireylerin yaşam şanslarını etkileyen temel faktörlerden biri olduğu gerçeği inkar edilmemektedir. Gerçekten, eğitimsel kazanımın etkilerinin oldukça giderek arttığı görülebilmektedir. Savage, görüşünü şöyle sürdürmektedir: “Bununla birlikte eğitimsel nitelikler, konuyla ilgili nüfusun alt grubunda başarılı olanları ve başarılı olmayanları ayırt etmenin bir aracı olarak rol oynamaktadır. Soyluların eğitimi gerektiren işleri ve konumları halen karşılayamadığı ve sayıca yetersiz kaldığı koşullarda profesyonel ve yönetsel çalışanlara isteğin daha çok olduğu belirli bir toplumda alt sınıflardan yeni üyeler olarak gereksinim karşılanmaktadır. Bu üye alma sürecinde bireyin yetenekleri, özellikleri ve kapasitesi, keçilerden koyunları ayırt eden alt sınıf aygıtları olabilmektedir. Yukarı doğru hareket edenler, sınıf kökenlerinde olduğu gibi kalarak sınırlandırılmaktadır. Fakat, bireylerin özellikleri, sınıf ayrıcalığının dengesine meydan okuyan bir yol gibi işlememektedir. Gereksinim duyulduğunda eğitilmiş yeteneklere ve niteliklere sahip bireyler, profesyonel ve yönetsel konumlara yerleştirilmektedir. Orta sınıftan aşağı doğru hareket eden çocukları vardır. İş-meslek yapısının tepesinde sadece izin verilen genişlemeye uygun olarak daha yukarı hareket eden çalışan sınıf (working-class) çocukları vardır” (Savage, 2000, 95).

SONUÇ

Bireylerin toplumda dikey sosyal hareketlilik yapabilmeleri için eğitimin değeri vurgulanmaktadır. Günümüzde eğitim ve bilgi bireylerin yaşam şanslarını belirlemektedir. Görece olarak daha yüksek gelir ya da ücret elde etmek için eğitimsel nitelikler önemli görülmektedir. Weberci tabakalaşma kuramı ve neo Weberci sınıf şemaları, el emeği gerektiren (manual) işlerde çalışan kesimleri tabakalaşma hiyerarşisinde alt konumlara yerleştirmekte, el emeğine dayanmayan (non-manual) işlerde çalışanları, eğitimle edinilen meslekleri, üniversite öğrenimini gerektiren profesyonel ve yönetsel konumları orta sınıf olarak görmektedir. Goldthorpe gibi neo-Weberci sosyologların geliştirdiği sınıf şemaları, hizmet sınıfı olarak üst derece profesyonelleri ve yöneticileri tabakalaşma hiyerarşisinin en üst konumuna yerleştirmektedir.

Weberci yaklaşımda toplumdaki tabakalaşma düzeninde alt tabakalardan, sınıflardan orta ya da üst tabakalara, sınıflara geçiş dikey sosyal hareketlilik olarak tanımlanmaktadır. Bireyler, üniversite öğrenimi ile edindiği meslek yoluyla profesyonel ve yönetsel konumlara gelebilmekte ve sahip olduğu bilgiyi

kullanarak gelir sağlayabilmektedir. Farklı sosyal sınıf kökenlerinden bireyler, eğitim yoluyla dikey sosyal hareketlilik yaparak orta sınıf ya da hizmet sınıfı konumlarına ulaşabilmektedir. Sosyal sınıf, bireylerin dikey sosyal hareketliliğini etkilemekte ve sosyal sınıfa göre dikey hareketlilik şansı farklılaşabilmektedir. Görece sosyal hareketlilik, bir toplumsal sınıfın üyelerinin görece şansları olarak, diğer sınıfların üyeleri ile karşılaştırma yoluyla belirlenmektedir. Daha avantajlı toplumsal sınıflardaki çocuklar, işçi sınıfında yer alan ailelerin çocukları ile karşılaştırıldığında daha yüksek bir şansa sahip olabilmekte ve bu avantajlar zaman içinde son derece sabit ve değişmez kalmaktadır. Bütünsel hareketlilik oranları ya da sosyal hareketliliğin düzeyi artmasına karşın, farklı sosyal kökenlerden insanların görece sosyal hareketlilik şanslarının değişmediği ve gelişmediği, iyileşmediği ortaya çıkarılmaktadır.

Farklı sosyal kökenlerden yüksek düzeyde iş-mesleklere doğru hareket eden insanların görece şanslarındaki farklılıklar sürmektedir. Toplumda yüksek dereceli profesyoneller ve yöneticiler konumuna ulaşanlar arasında hizmet (service) ya da orta (intermediate) sınıf kökenli bireylere göre çalışan (working) sınıf kökenli bireyler daha azdır. Fırsat eşitsizliklerinin ve görece sosyal hareketlilik şanslarının sınıf yapısıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Sınıf kökeninden çok yeteneğin ve çalışmanın-çabanın iş-meslek başarısına yol açan en önemli özellikler olduğu görülebilmektedir. Toplumda sınıflar arasında eşitsizlikler sürmekle birlikte alt sosyal sınıf çocukları, okulda başarılı olabilmekte, derece elde edebilmekte ve eğitimle edindiği mesleği yoluyla orta sınıf olarak kabul edilen profesyonel ve yönetsel konumlara ulaşabilmektedir. Bu durumda eğitim, dikey sosyal hareketliliğe yol açmaktadır.

KAYNAKLAR

- ADONİS Andrew and POLLARD, Stephen (1997), A Class Act, London: Hamish Hamilton.
- BLAU, Peter and DUNCAN, Otis Dudley (1967) The American Occupational Structure, New York: John Wiley
- BLOSSFELD, Hans Peter and SHAVİT, Yossi (eds) (1992), Persistent Inequality: Changing Educational Stratification in Thirteen Countries, Boulder, CO: Westview Press.
- BOURDİEU, Pierre and PASSERON, Jean-Claude (1973), Reproduction in Education, Society and Culture, London: Sage.
- CROMPTON, Rosemary (1998), Class and Stratification, An Introduction To Current Debates, USA: Polity Press.
- DEVİNE, Fiona (1998), "Class Analysis and the Stability of Class Relations", Sociology, 32 (1), 23-42.
- EDGELL, Stephen (1993), Class, London and New York: Peter Hamilton The Open University.
- ERIKSON, Robert and GOLDTHORPE, John H. (1992), The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies, Oxford: Clarendon Press.
- ESPİNG-ANDERSEN Gosta (ed.) (1993), Changing Classes: Stratification and Mobility in Post-Industrial Societies, London: Sage.
- EVANS, Geoffrey (1997) "Political İdeology and Popular Beliefs about Class and Opportunity: Evidence from a Survey Experiment", British Journal of Sociology, 48 (2), 450-470.
- FEATHERMAN, David L. and SELBEE, L. Kevin (1988) "Class Formation and Class Mobility: a New Approach with Counts from Life History Data", in M. Riley and B. Huber (eds), Social Structure and Human Lives, Newbury Park, CA: Sage, pp. 247-263).

- FEATHERMAN, David L., SELBEE, L. Kevin and Mayer, Karl Ulrich (1989) "Social Class and the Structuring of the Life Course in Norway and West Germany", in D.I. Kertzer and K.W. Schaie (eds), *Age Structuring in Comparative Perspective*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, pp. 55-93.
- GERTH, Hans and MILLS, C. Wright (eds) (1948) *From Max Weber*, London: Routledge.
- GIDDENS, Antony and HELD, David (eds) (1982), *Classes, Power and Conflict*, London: Macmillan, Basingstoke.
- GLASS, David (ed.) (1954), *Social Mobility in Britain*, London: Routledge.
- GOLDTHORPE, John H. (with Catriona Llewellyn and Clive Payne) (1980), *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*, Oxford: Clarendon Press.
- GOLDTHORPE, John H. (1984), "The End of Convergence: Corporatist and Dualist Tendencies in Modern Western Societies" in John H. Goldthorpe (ed.), *Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, Oxford: Clarendon Press.
- GOLDTHORPE, John H. (with Catriona Llewellyn and Clive Payne) (1987), *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain* (2nd edn), Oxford: Clarendon Press.
- GOLDTHORPE, John H. and MARSHALL, Gordon (1992), "The Promising Future of Class Analysis", *Sociology*, 26, 381-400.
- GOLDTHORPE, John H. (1996) "Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: the Case of Persisting Differentials in Educational Attainment", *British Journal of Sociology*, 45, 481-505.
- GOODMAN, Alissa, JOHNSON, Paul and WEBB, Steven (1997), *Inequality in the UK*, Oxford: Oxford University Press.
- HALSEY, Albert H. (1977), *Towards Meritocracy? The Case of Britain*, in Albert H. Halsey and Jerome Karabel (eds), *Power and Ideology in Education*, New York: Oxford University Press, pp. 173-196.
- HALSEY, Albert H., HEATH, Anthony F. and RIDGE, John M. (1980), *Origins and Destinations*, Oxford: Clarendon.
- HARROP, M. (1980) "Popular Conception of Mobility", *Sociology*, 14 (1), 89-98.
- HEATH, Anthony F. and CLIFFORD, Peter (1990), "Class Inequalities in Education in the Twentieth Century" *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*, 153: 1-16.
- HEATH, Anthony F., MILLS, Colin And Roberts, J. (1991) "Towards Meritocracy? Recent Evidence on an Old Problem", in C. Crouch and Anthony F. Heath (eds), *Social Research and Social Reform*, Oxford: Clarendon Press, pp. 217-243.
- HEATH, Anthony F. and CLIFFORD, Peter (1996), "Class Inequalities and Educational Reform in Twentieth-Century Britain", in D. J. Lee and B. S. Turner (eds), *Conflicts about Class*, London: Longman, pp. 209-224.
- HEATH, Anthony F. and CHEUNG, J. (1999), *Education and Social Mobility*, Mimeo.
- HEATH, Anthony F. (2000) "Social Mobility", in Albert H. Halsey (ed.) *Social Trends in British Society*, Oxford: Clarendon.
- HOLTON, Robert J. and TURNER, Bryan.S.(1990), *Max Weber on Economy and Society*, New York: Routledge.
- HOPE, Keith (1981) "Trends in the Openness of British Society in the Present Century", *Research in Social Stratification and Mobility*, 1: 127-169.
- HUTTON, Will (1995), *The State We're In*, London: Jonathan Cape.

- JOHNSON, Paul and REED, Howard (1996), *Two Nations? The Inheritance of Poverty and Affluence*, London: IFS.
- JONSSON, Jan O. (1991) "Towards the Merit-Selective Society?", University of Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- JONSSON, Jan O. (1991b) "Class Formation: the Holding Power and Socio-Demographic Composition of Social Classes in Sweden", University of Stockholm: Swedish Institute for Social Research.
- JONSSON, Jan O. and Mills, C. (1993) "Social Class and Educational Attainment in Historical Perspective: a Swedish-English Comparison, Parts I and II", *British Journal of Sociology*, 44: 213-247, 403-428.
- Joseph Rowntree Foundation 1995 : *Inquiry into Income and Wealth*, York, Joyce, P. (ed) 1995: *Class*, Oxford: Oxford University Press.
- MACDONALD, Kenneth and RIDGE, John (1987) "Social Mobility" in Albert H. Halsey (ed.), *Trends in British Society since 1900* (2nd edn), London: Macmillan, pp. 129-147.
- LIPSET, Seymour Martin and BENDIX, Reinhard (1959) *Social Mobility in Industrial Society*, Berkeley: University of California Press.
- MARSHALL, Gordon, (1997), *Respositioning Class: Social Inequality in Industrial Societies*, London: SAGE Publications.
- MARSHALL, Gordon, ROSE, David, NEWBY, Howard and VOGLER, Carolyn (1988), *Social Class in Modern Britain*, London: Hutchinson.
- MARSHALL, Gordon and SWIFT, Adam (1993) "Social Class and Social Justice", *British Journal of Sociology*, 44 (2), 187-211.
- MARSHALL, Gordon, SWIFT, Adam and ROBERTS, Stephen (1997) *Against the Odds? Social Class and Social Justice in Industrial Societies*, Oxford: Clarendon.
- MARX, Karl und ENGELS, Friedrich (1920) "Die moralisierende Kritik und die kritische Moral" in Franz Mehring, ed., *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx und Friedrich Engels*, Stuttgart.
- MARX, Karl (1947), *Das Elend der Philosophie* New ed. Berlin.
- MARX, Karl (1953), *Das Kapital III*, New ed. Berlin
- MARX, Karl (1972), *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, Moscow: Progress Publishers.
- MARX, Karl and ENGELS, Friedrich (1848), *Manifesto of the Communist Party*, Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- MARX, Karl (1969), *Theories of Surplus Value*, London: II Lawrence and Wishart.
- MAYER, Karl Ulrich, FEATHERMAN, David L., SELBEE, L. Kevin and COLBJORNSEN, T. (1989) "Class Mobility during Working Life: a Cross-National Comparison of Germany and Norway", in M. Kohn (ed.), *Cross-National Research in Sociology*, Newbury Park, CA: Sage, pp. 218-239.
- MULLER, W. (1990) "Social Mobility in Industrial Nations", in J. Clark, C. Modgil and S. Modgil (eds) *John H. Goldthorpe, Consensus and Controversy*, London: Falmer.
- PAWSON, Ray (1993) "Social Mobility", in D.J.H. Morgan and L. Stanley (eds) *Debates in British Sociology*, Manchester: Manchester University Press.
- PAYNE, Geoff (1990) "Social Mobility in Britain: a Contrary View" in J. Clark, C. Modgil and S. Modgil (eds) *John H. Goldthorpe, Consensus and Controversy*, London: Falmer.

- PAYNE, Geoff (1992), "Competing Views of Contemporary Social Mobility and Social Divisions", in R. Burrows and C. Marsh (eds) *Consumption and Class: Divisions and Change*, Basingstoke: Macmillan.
- PRICE, R. and Bain, G. S. (1988) *The Labour*, In Halsey.
- SAUNDERS, Peter (1990), *Social Class and Stratification*, London: Routledge.
- SAUNDERS, Peter (1995), "Might Britain be a Meritocracy?", *Sociology*, 29, 23-41.
- SAUNDERS, Peter (1997) "Social Mobility in Britain", *Sociology*, 31 (2), 261-288.
- SAVAGE, Mike (1996), "Social Mobility and the Survey Method: a Critical Analysis", in D. Bertaux and P. Thompson (eds) *Pathways to Social Class: Qualitative Approach to Social Mobility*, Oxford: Clarendon Press.
- SAVAGE, Mike (2000), *Class Analysis and Social Transformation*, Buckingham-Philadelphia: Open University Press.
- SAVAGE, Mike, BARLOW, James, DICKENS, Peter and FIELDING, Tom A.J. (1992), *Property, Bureaucracy and Culture: Middle Class Formation in Contemporary Britain*, London: Routledge.
- SAVAGE, Mike and EGERTON, Muriel (1998) "Social Mobility, Individual Ability and the Inheritance of Class Inequality", *Sociology*, 31 (4), 645-672.
- SCOTT, John and MORRIS, Lydia (1996) "The Attenuation of Class Analysis", *British Journal of Sociology*, 47 (1), 45-55.
- SORENSEN, Aage B. (1986), "Theory and Methodology in Social Stratification", in U. Himmelstrand (ed.) *Sociology from Crisis to Science?* London: Sage.
- ŞENGÖNÜL, Turhan (2007), *Toplumumuzda Eğitimin Dikey Sosyal Hareketliliğe Etkisi (İzmir'de Profesyonel Meslek Sahibi Bireyler Üzerine Bir Araştırma)*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- WEBER, Max (1961), *From Max Weber, essays in Sociology*, London: Routledge and Kegan Paul.
- WEBER, Max (1968), *Economy and Society I*, New York: Bedminster Pres.
- WESTERGAARD, J. and RESLER, H. (1975), *Class in a Capitalist Society*, London: Heinemann.
- WESTERGAARD, J. (1995) *Who Gets What?*, Cambridge: Polity Press.